

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2012

Michal Ševčík

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Vlastenecká výchova a současnost

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph. D.**

**Vypracoval:
Bc. Michal Ševčík**

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vlastenecká výchova a současnost“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 30. 3. 2012

.....
Podpis

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph. D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Michal Ševčík

OBSAH

Úvod	2
1. Filozofické základy pro rozvoj vlastenecké výchovy	3
1.1 Osvícenství a jeho představitelé	3
1.2 Konsolidační fáze národního obrození	11
1.3 Ofenzivní fáze národního obrození	12
1.4 Vyvrcholení národního obrození	14
2. Vlastenecká výchova v období po revoluci 1848 do vzniku Rakouska - Uherska	17
2.1 Vlastenecké, ženské a sportovní spolky	17
2.2 Osobnosti vlastenecké výchovy a reprezentanti české kultury	20
2.3 Altruismus a sociální hnutí	24
3. Vlastenecká výchova v období Rakouska – Uherska do vzniku ČSR a po něm	26
3.1 Vlastenecká činnost českých politických stran	26
3.2 Činnost dělnického hnutí a jeho vliv na výchovu	29
3.3 Významní představitelé vlastenecké výchovy	32
3.4 Vlastenecká výchova v období ČSR	35
4. Vlastenecká výchova v postmoderní době	38
4.1 Existence vlastenecké výchovy po roce 1989	38
4.2 Multikulturní výchova jako nástupkyně výchovy vlastenecké	41
4.3 Jevy xenofobie a oikofobie	43
4.4 Vlastenecká výchova a sociální pedagogika	46
5. Empirická část – kvantitativní výzkum vztahu pedagogických pracovníků k vlastenectví a vlastenecké výchově	48
Závěr	60
Resumé	61
Anotace	62
Literatura a prameny	63
Přílohy: dotazník	

Úvod

Pod pojmem vlastenecká výchova si v dnešní době lze vybavit jen stěží něco konkrétního, co by se ve vztahu vlast či národ - výchova k sobě vzájemně pojilo. Proto považuji za nutné nejprve v historických souvislostech vymezit, jak lidé žijící na určitém státním území vnímali svoji příslušnost k vlasti a národu a kdy vznikla ona potřeba vztah mezi těmito lidmi a těmito pojmy, které měly konkrétní obsah, zlepšovat prostřednictvím výchovy a osvěty.

Na vzniku moderních národů, jak je známe např. z dnešní Evropy, se velkou měrou podílely výsledky Velké francouzské revoluce, jež v duchu *liberté – egalité – fraternité* (volnost – rovnost – bratrství) zapříčinily celospolečenskou demokratizaci a vznik nových společenských skupin (tříd), které se později podílí na správě věcí veřejných, zkráceně vítězství egalitářského republikánského principu (*res publica – věc veřejná*), který do veřejného života interesuje do té doby sociální skupiny či skupinu, která je závislá na absolutním panovníkovi, církvi a šlechtě.

Národ je tudíž dlouhodobě a historicky vzniklá společnost lidí, která se formovala a formuje na základě lokálních podmínek a velkého množství okolností. Mezi primární podmínky formování národa a jeho nacionality patří zejména: společně obývané, geograficky vymezené území, jazyková jednota, společné tradice a historie, vědomé sdílení společného osudu, sdílení některých náboženských a kulturních tradic a duchovních a morálních principů. (Sedláček, 2003, s. 19)

Jestliže hovoříme o moderním vlastenectví, je potřebné si uvědomit, že bez pojmu národ není zcela možné být vlastencem, poněvadž vlast je vymezené území s kulturními, společenskými a morálními vzorci, které jsou lidmi žijícími na tomto území osvojené. V období 18. a 19. století však existoval i pojem zemského vlastenectví, který se vztahoval k úctě a tradicím rodné země, avšak nebyl vztahován jen k jednomu národu. Teprve ve 20. století, které je smutným obdobím krvavých světových válek, se národnosti ustálily v rámci hranic svých původních vlastí. Období tzv. studené války tento vývoj ještě více pod vlivem omezeného pohybu osob, zboží a idejí zintenzivnilo. (Válka, 2005, s. 272)

1. Filozofické základy pro rozvoj vlastenecké výchovy

1.1 Osvícenství a jeho představitelé

Osvícenství jako filozofický směr, jehož počáteční projevy můžeme zařadit již do renesance, se začalo v 17. století především v Anglii a Francii. Toto myšlení zde zakotvilo natolik, že v období 18. století bylo jediným uznávaným myšlením. Osvícenství nebylo jen filozofickým názorem, nýbrž i historickým obdobím. Tento směr dokázal existovat i vedle staršího směru, který byl spíše uměleckým a obracel se ke křesťanské víře, baroka. Baroko, ač vycházelo v určitých ohledech z renesance, tak filozoficky a především teologicky se obracelo nikoliv na člověka, ale na Boha. Oproti baroku je osvícenství především intelektuálním směrem, které se obrací k člověku. Tudiž jeho humanistická koncepce, která také výrazně akcentuje tehdejší vědecké poznatky, dává do té doby prostor různým názorům z různých oborů lidské činnosti. Myšlenky osvícenství, tedy odvrát od teologické koncepce vnímání světa a přenos „zbožšťujícího“ principu na tehdejší vědu, měly dalekosáhlý vliv na pozdější Francouzskou revoluci a vznik Spojených států amerických. Na myšlenky osvícenství měly vliv především postoje a názory osob jako Isaac Newton, Blaise Pascal, René Descartes, Francis Bacon a další.

Díky společenským změnám, které přinesla Francouzská revoluce, vzniklo mnoho nových společenských jevů a především vstup měšťana (buržoazie) do celospolečenského života se stejnými právy. Deklarace práv člověka o občana z roku 1789 přichází s rovností občanů, právem mít majetek a svobodně se vyjadřovat. V politické rovině např. v českých zemích, kde období osvícenství bylo pod garancí panovníka Josefa II. (osvícenský absolutismus), se společenské změny realizovaly postupně a s panovníkovým dohledem oproti extrémnímu řešení násilné demontáže monarchie, kterou realizovaly radikální politické skupiny ve Francii. Osvícenství také silně zasáhlo a prostupovalo panovníky, šlechtou, klérem a hlavně mobilizovalo pozdější sociální skupinu či třídu – měšťany. Osvícenství se však rozhodně obrací k člověku a jeho potřebám, především individuálním. V Rakousku roku 1746, přesněji v Olomouci vznikla Společnost neznámých učenců v

zemích rakouských, která měla na starost osvětu v duchu vědeckého racionalismu a katolického reformismu. Tyto aktivity byly také pod dohledem Habsburků.

Osvícenská racionalita je typ myšlení, které člověku nabízí jistotu poznání a vědění a možnost ovládnutí světa podobně jako jeho předchůdci metafyzika a teologie. (Radvan, 2004, s. 33)

Díky osvícenské filozofii a myšlení došlo za vlády Habsburků k mnoha reformám v českých zemích, např. vznik centralizovaného poštovního úřadu, založení nejvyššího soudního dvora ve Vídni, prvního sčítání domů a lidu, tereziánského trestního zákoníku, jednotného zdravotního řádu v celé monarchii, Všeobecný školní řád (povinná školní docházka) a mnoho dalších. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 82)

I když byl protestantismus, jeho kultura a vzdělanost odstraněn a vytěsněn katolicismem si absolutismus tereziánské a josefínské epochy zajišťoval světské reformy, které však mnoho let před osvícenstvím byly integrální součástí myšlení a filozofie Jednoty bratrské a Jana Amose Komenského.

Za radikálními společenskými změnami tehdejší doby hledíme osvícenské myšlenky na lepší život každého člověka, kterého může být dosaženo právě reformami, které se dotýkají co největšího počtu lidí a také oblastí jejich života. Cílem reform se stalo zejména hospodářství, zdravotnictví a hygiena či školství. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 81)

Myšlenky a představitelé osvícenství měly za následek vznik dobrovolného altruismu, humanismu, filantropismu, ale také teizaci vědy, antropocentrismu a násilí v těch zemích, kde se dostávaly k moci osobnosti ovlivněné osvícenstvím, revolučními metodami.

John Locke (1632 – 1704) – byl významným představitelem empirismu, který měl silný vliv na filozofické základy osvícenství. Empirismus však staví smyslovou zkušenost do popředí a tím stojí proti tehdejšímu racionalismu, který se odvolává na apriorní předpoklady, které nelze ze smyslové zkušenosti dovodit.

Narodil se do rodiny bohatého advokáta, což mu usnadnilo cestu ke vzdělání. Mnohdy bývá označován za zakladatele anglické pedagogiky díky dílu Několik myšlenek o výchově. Hlavním zdrojem poznávání jsou podle Johna Locka smysly. Člověk se narodí jako tabula rasa a utváří se na základě toho, co se naučí, jaké získá zkušenosti apod. Dnes

již víme, že vliv genetiky je nezpochybnitelný, ale stále se nedá přesně určit, jaký je podíl výchovy a genetiky na osobnost jedince. (Janiš ml., 2009, s. 32)

John Locke vycházel při formulaci svých zásad z přesvědčení, že je neoprávněné předjímat jakýkoliv obsah myslící bytosti, jež by neměl svůj původ ve smyslech. Jako vrozenou není možno dokázat žádnou ideu ani princip, nýbrž je třeba je považovat za získané skrze smysly. (Pospíšil, 2009, s. 68, 69)

Locke hledá řešení společensko-politických konfliktů novým, tzv. „přirozeným“ uspořádáním moci a formulací myšlenky společenské smlouvy. Ve své přirozenosti je dle Locka člověk sám sobě panovníkem. Pro lidi je však přirozené, že se slučují ve společenství a vyhledávají strážce slušnosti a spravedlnosti, kteří zabraňují válkám a sporům. Vhodný prostředek pro udržení bezpečnosti a ochrany majetku Locke shledává v občanské společnosti a občanské vládě. Lidé tedy dávají svoji moc do rámce společenské smlouvy, kterou jsou vázáni. Locke zakládá tradici politického liberalismu, staví se proti autokracii panovníka, libovůli a bezpráví. Absolutismus je neslučitelný s občanskou společností, protože absolutní monarcha je soudcem ve vlastní věci, ale občan nikoliv. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 43, 44)

Z výchovných myšlenek Johna Locka je důležité zmínit, že kladl důraz na tři složky výchovy – výchovu tělesnou, mravní a rozumovou. Cílem výchovy je dle Locka výchovy mladého gentlemana, který umí s rozumem a užitečností spravovat svoje záležitosti. Je zastáncem individuální výchovy, která se měla realizovat v bohatších rodinách. Nezapomíná však ani na děti z chudších poměrů, pro které navrhuje zřízení tzv. pracovních škol. (Janiš ml., 2009, s. 32)

Výběr z významných děl: *Dopis o toleranci, Dvě pojednání o vládě, Esej o lidském rozumu, Několik myšlenek o výchově.*

Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) – lze ho považovat jako Locka za zvěstovatele společenských a kulturních změn v jeho zemi. Tento francouzský filozof je považován za otce Velké francouzské revoluce, který zemřel v její předvečer. Společně s francouzskými encyklopedisty a materialisty představuje Rousseau významného myšlenkového představitele francouzského revolučního myšlení. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 59, 60)

Brojí proti dědičné aristokracii, žádá implementaci citovosti, především v umění. Svými pracemi započal éru romantismu. Ve své rozervanosti však byl mnohdy velmi sporný oproti Lockovi, který přistupoval ke svým pracem metodicky. Měl velmi rád přírodu, ale

sám v ní často nepobýval. Kritizoval šlechtické konvence a sám velmi často navštěvoval různé bankety a večírky. Přes tyto kontroverze však jeho myšlení ovlivňuje filozofii a především politickou až do současnosti.

Moderní civilizace ničí podle Rousseaua vrozený lidský pocit sounáležitosti a povzbuzuje jeho nejhorší charakterové rysy. To jej vedlo k nedůvěře v soukromé vlastnictví. V Rozpravě o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi kritizoval nastupující kapitalismus. Rousseauovská idea společenské zkázy byla studnicí myšlenek, z níž čerpali Marx a jeho kolegové. Rousseau zdůraznil, že lidé se rodí dobří a kazí se teprve vinou společnosti. Proto volal po návratu k lidské přirozenosti a úniku z novodobých dějin, které člověka uvrhly do okovů konvencí. Pokud člověk žil ve své přirozenosti, žil spokojeně. V jednoduchém a čistém životě viděl Rousseau jediný způsob, jak člověk může dojít ke štěstí. (Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 56, 57)

Do dějin pedagogiky se zapsal svým dílem *Emil čili o výchově*. Dílo však bylo přijato různě. Církev dala dílo do klatby a bylo veřejně páleno. Kniha totiž kritizovala církev, její dogmata a obřady. Dle slov samotného autora kniha vznikala 31 let, 20 let se tématem zabíral, 8 let na něm pracoval a 3 roky sepisoval. Sám ho označil jako jisté sny o výchově. Dílo je tvořeno pěti knihami a každá se věnuje určité výchovné periodě.

Také zcela odmítl sedmero svobodných umění, která provázela výchovu člověka již od dávného starověku. Poprvé se v jeho díle objevuje myšlenka „Nového člověka“, když nechává Emilovi rodiče zemřít a vysvětlil to tak, že Emil je nový člověk a nemůže od staré generace přebírat její morálku a učení, protože je oboje zkažené.

Výběr z významných děl: *Julie aneb Nová Heloisa, Emil čili o výchově, O společenské smlouvě, Pojednání o moderní hudbě*.

Denis Diderot (1713 – 1784) – byl francouzský encyklopedista a současník Rousseaua. Encyklopedie, na které pracoval se svými kolegy, byla jen shrnutím tehdejších znalostí z vědních disciplín. Byla však koncipována proti soudobé náladě ve společnosti, tedy proti náboženství, feudalismu a absolutismu. V oblasti pedagogiky je známo jeho dílo – *Plán univerzity pro Rusko*, který je však aplikovatelný na každou zemi, kde je osvícená vláda. Carevna Kateřina Veliká, která si tento plán objednala, i když z něj byla nadšena, nikdy ho neuskutečnila. Plánem je v tomto díle myšlen veškerý systém vzdělání a škol. (Janiš ml., 2009, s. 3)

Nevěřil ve samospásnost výchovy, i když její důležitost nepopíral, avšak tak předem projevil souhlas s vlivem genetiky na osobnost jedince. Chtěl, aby výchova byla dostupná všem bez ohledu na společenský status, tím by se dosáhlo povinné školní docházky a zřizování škol, které by byly pod dohledem státu. Obsah výchovy byl podle Diderota směřován do čtyř oblastí – intelektuální, mravní, estetické a fyzické.

Výběr z významných děl: *Filosofické myšlenky, Pojednání o kráse, Jakub fatalista a jeho pán.*

Johann Bernhard Basedow (1724 – 1790) – tento německý filantropista a pedagog je pro český koncept vlastenecké výchovy 19. a 20. století velmi důležitý. To však bude blíže vysvětleno v následujícím textu.

Byl ovlivněn myšlenkami Komenského a Locka. Basedow byl zastánce státní výchovy bez vlivu církve. Pro realizaci svých myšlenek založil v roce 1774 v Dessavě výchovný ústav, tzv. filantropiím. Podobných ústavů po vzoru toho, které založil Basedow, vzniklo ještě několik. Koncepce jeho filantropina bylo známo kvalitní organizací pracovní a tělesné výchovy. Tato kvalita se projevovala v názornosti a exkurzích. Ve filantropinu byla výchova zavedena pod heslem – příroda – škola – život. Žáci také nosili jednotné uniformy, což se dá chápat jako pokus o smazání sociálních rozdílů. (Janiš ml., 2009, s. 36)

Tyto pokrokové tendence ovlivnily zejména osobnosti lidové výchovy v českých zemích, tedy výchovy spolkové, politické (národní) a sportovní.

Výběr z významných děl: *Methodenbuch, Elementarwerk.*

Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827) – další z významných osvícenských filozofů, kteří ovlivnili mnoho dalších osobností a pedagogů i po své smrti, je švýcarský filozof a pedagog Johann Heinrich Pestalozzi. V jeho případě se jednalo především o velkého humanistu se vztahem k dětem. Zabýval se jak výchovou sirotků, tak výchovou dětí z bohatších poměrů.

Pestalozziho základní díla, která mu zajistila jistou nesmrtelnost v dějinách pedagogiky jsou – *Linhart a Gertruda a Jak Gertruda učí své děti.* V těchto dílech jsou vyjádřeny jeho výchovné myšlenky, didaktické principy a sociální citění. Sláva prvního zmíněného díla mu vynesla dokonce francouzské státní občanství. Samozřejmě je to nutné chápat v kontextu revolučního ovzduší ve Francii po Velké francouzské revoluci. V díle totiž líčí

vykořisťování vesničanů a jeho odstranění. Příkladá zde také velký význam rodinné výchově. Naráží na těžké sociální postavení rolníků, kteří jsou díky své chudobě a nevědomosti snadným cílem pro různé vykořisťovatele a lichváře.

Dílo *Jak Gertruda učí své děti* je však pro dějiny pedagogiky významnější, protože v nich popisuje své zkušenosti z praxe a myšlenky, které nebyly prakticky realizovány. Cíl výchovy spatřoval ve vytvoření celého člověka s maximálním využitím a zdokonalením vrozených vloh. Výchovu chápal jako rozvoj geneticky daných dispozic, a to vše v souladu s přírodou. Nikdy se také nestal ateistou jako někteří jeho kolegové z Francie, avšak brojil proti církevnímu dogmatismu apod. Náplň jeho života se nesla bezesporu v duchu filantropismu. (Janiš ml, 2009, s. 37, 38)

Výběr z významných děl: *Linhart a Gertruda, Jak Gertruda učí své děti*.

Jan Amos Komenský (1592 – 1670) – tento český velikán dějin pedagogiky a poslední biskup Jednoty bratrské není zcela snadno zařaditelný do osvícenství. Jednak mu časově předcházela a byl také silně věřícím křesťanem, ač protestantské konfese českých bratříků, což mu v období rekatolizace zajistilo nucenou emigraci. Jeho humanismus, racionalita a všestrannost jej však bezpochyby řadí k významným předchůdcům kladných pokrokových tendencí osvícenství. Jistě je žádoucí, když Komenského nazveme filozofem výchovy.

Komenského myšlenková geneze, vycházející od světa jako divadla, v němž člověk je divákem, a směřující ke světu jako scéně, na níž je člověk hlavním aktérem dramatu, jakoby přímo vycházela z životní cesty Učitele národů. Z vývoje filozofické a teologické reflexe světa Jana Amose přímo vyvěrá didaktické úsilí. Komenský postavil didaktiku do centra své filozofické reflexe světa. Právem můžeme o Komenském hovořit jako o zakladateli filozofie výchovy, neboť jako první ze všech činí z didaktiky nástroj, mající všechny nezbytné charakteristiky, vlastní každé filozoficky podložené pedagogice. (Pospíšil, 2009, s. 34)

Komenský se narodil 28. března 1592 v Nivnici. Jeho dětství nebylo idylické. Rodiče mu zemřeli kolem roku 1604 na epidemii. V roce 1608 se dostává do bratrské školy v Přerově. V letech 1611 až 1614 strávil dva roky na Univerzitě v Herbronu a poté rok na Univerzitě v Heidelbergu. V roce 1614 se pěšky vrátil do Přerova, kde v letech 1614 – 1618 působil jako učitel. Po bitvě na Bílé hoře se život Jana Amose Komenského obracel k horšímu. Od roku 1624 podniká cesty do zahraničí a připravuje zde podmínky pro české

emigranty. On sám emigroval v roce 1628 do Polska a usadil se v Lešně. Poté strávil sedm let ve Švédsku. Zbytek života strávil v Amsterdamu, kde také zemřel.)

Komenský byl velice fascinován myšlenkou pansofie – vševědy. Právě pansofie byla, podle Komenského, cesta k míru, vytlačení nevědomosti. (Janiš ml., 2009, s. 27, 28)

Vidíme, jak se v Komenského myšlení zrcadlí myšlenky myslitelů, kteří připravovali či ztělesňovali moderní novověké myšlení – Mikuláše Kusánského, Thomase Campanelly, vliv Koperníkovy a Keplerovy astronomie 16. Století, ale i induktivní metodologie Francise Bacona z jeho díla *Nové organon* na jedné straně a silná víra v boží řád na straně druhé. Ale nacházíme zde také zřejmé rysy pozdně středověkého myšlení.

Komenský však představuje ještě v jednom velmi důležitém ohledu přelom ve výchovném myšlení, když výchovu spatřuje jako nápravu člověka a lidstva, jeho vyvedení z bludu a jako nalezení pravdy a řádu. Nápravu společnosti skrze výchovu a vzdělání promýšlí Komenský již ve svých prvních dílech, zejména pak ale ve svých knihách pansofických, v nichž vytváří systém vedení člověka k všeobecnému světlu, dobru a k Bohu. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 11, 12)

Komenský vyzdvihoval význam smyslového vnímání, proto doporučoval, aby ve výuce bylo co nejvíce podnětů, které žák vnímá a ulehčí mu to učení. Považoval to za zlaté pravidlo při výuce. Dále razil myšlenku, že je lepší se něčemu naučit než se něco odnaučovat. Dále by žáci měli postupovat od lehkých věcí ke složitějším. Získané poznatky neustále opakovat, zkoušet, procvičovat apod. Prosazoval myšlenku hromadného vyučování, kde by se všichni učili stejnou metodou a využívali stejných učebnic. Jeho myšlenka hromadného vyučování však nebyla příliš reálná nebo spíše efektivní. Komenský tvrdil, že jeden učitel si dokáže poradit s jakýmkoliv počtem studentů. Dokonce se zmiňuje o 300 žácích na jednoho učitele.

Další významnou myšlenkou bylo pojednání o celoživotním vzdělávání. Prakticky do narození až po stáří. Komenský měl 4 výchovná období, která trvala vždy 6 let – dětství, chlapectví, dospívání a jinošství. (Janiš ml., 2009, s. 28)

Jan Amos Komenský měl také vřelý vztah k vlasti a národu. Sam jej vyjádřil ve svých dílech a spisech. Komenský sledoval svým dílem cíle všelidské, náboženské a vědecké, ale národ a vlast byly pevnou součástí jeho hierarchie hodnot, přímo základem, ze kterého jeho společenské, vědecké, pedagogické a politické snahy vycházely.

Pro pochopení pojmu a národa a vlasti v časoprostoru, ve kterém žil Komenský je nutné uvést vztah jeho myšlení k těmto pojmům. Spisu *Gentis felicitas* věnoval sedmihradskému knížeti Jiřímu Rákocziho, který se stal po Vestfálském míru nadějí evangelíků na zvrát poměrů v Uhrách. Komenský k této zemi, kde působil upíral velké naděje. Jeho spis se snaží přesvědčit Rákocziho, aby se uchopil vlády jako Bohem určený vládce, aby porazil Turky i Habsburky a uspořádal poměry v zemi. Komenský podává velmi konkrétní návod jak vládnout a dosáhnout štěstí národa. Musel však vymezit, co národem myslí. „*Národ jest množství lidí, zrozených z téhož kmene, bydlících na témž místě ve světě, užívajících téhož zvláštního jazyka a tím spojených týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o dobro obecné.*“ V této zřejmě první české vědecké definici národa jsou vyjádřeny jednak objektivní snahy národa, jednak je zde národ chápán jako základ určitého programu a snah. Z objektivních znaků klade Komenský na prvé místo společný rodový původ. Dalším konstantním znakem národa je území obývané národem, jeho dům čili vlast. To je však v té době svým způsobem projevem jeho prozřetelnosti, protože v Komenského době se genetické vymezení neslučovalo s teritoriálními.

Komenský v podstatě vyzývá Rákocziho, aby vytvořil národní stát, a všechno, co ve spisku píše, se týče uherských státních poměrů a možné politiky uherského státu. Proč tedy věnuje své úvahy národu, nikoliv přímo státu? Zřejmě proto, že má na mysli projekt národního státu i pro středoevropské poměry, a proto, že se ve střední Evropě vyvíjelo národní vědomí jako rozhodující kolektivní vědomí a převyšovalo zde komplikované vědomí státní. (Válka, 2005, s. 269 – 273)

Komenský byl natolik dopředu, že dokázal těmito doporučeními předpovědět budoucí vývoj a existenci jednotlivých evropských národů, které jsou zatím i v dnešní době oporami pokroku, demokracie a svobody především. Komenský hovořil o věcech ve vztahu k národu a vlasti, které v jeho době nebyly vůbec samozřejmé a ve své podstatě neexistovaly. Jeho myšlenky jsou dnes aktuální z důvodu, že existuje snaha o kosmopolitní a globalizovanou společnost, která chce záruku svobody a demokracie, tedy národní stát nahradit nadnárodním celkem. Usiluje tedy o demontáž jednoho z ideálů Jana Amose Komenského.

Výběr z významných děl filozofických: *Obecná porada o nápravě věcí lidských, Moudrost starých Čechů, Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, Labyrint světa a ráj srdce.*

Výběr z významných děl pedagogických: *Didactica magna, Informatorium školy mateřské, Orbis pictus, Dvěře jazyků otevřené, Schola Pansophica, Analytická didaktika.*

1.2 Konsolidační fáze národního obrození

Dříve než bude psáno o obranné či konsolidační a tedy i první fázi našeho národního obrození bude věnována pozornost vnitřním a vnějším podmínkám, které daly prostor pro vznik tohoto klíčového fenoménu. České národní obrození je pro současný český stát a uvědomění si češství, moravanství či slezanství velmi důležitým novověkým pojmem, poněvadž v tomto procesu došlo k významným změnám na poli etnicity a ztotožnění se s etniky, ze kterých v průběhu tohoto procesu vznikaly evropské národy včetně českého. V prvním oddíle této kapitoly bylo zcela záměrně a s nutností uvedeno osvícenství, jako filozofický a myšlenkový směr. Z důvodu, že mělo významný vliv na vznik humanitních, národních a suverenistických myšlenek, v této první fázi však stále ve spolupráci s panovníkem a šlechtou, čímž se české země značně lišily od revolučního charakteru Francie.

Z pohledu nově utvářejícího se národního uvědomění českého lidu bylo nutno vytvořit myšlenku, která by sjednocovala více společenských vrstev pod vlivem českého jazyka, kultury a historie. Vnější podmínky byly ovlivněny postojem německých filozofů, kteří měli dalekosáhlý vliv na podobu vlasteneckých spolků, jako byli turneři či buršáci. Tyto emancipační národní snahy z Německa a Horních a Dolních Rakous inspirovaly i české vlastence. Vnitřní podmínky vycházely ze snah nejprve německy píšících učenců v českých zemích, kteří se věnovali z pohledu jazykovědného, českému jazyku, např. Josef Dobrovský, ale také na emancipačních snahách prostého lidu a jeho identifikace s národní myšlenkou. Nezanedbatelný vliv osvícenství se projevil v emancipačních snahách žen a pozdějšího ženského hnutí. (http://cs.wikipedia.org/wiki/České_národní_obrození)

Konsolidační fáze národního obrození se dá datovat přibližně od konce 70. let 18. století do začátku století 19. V tomto období probíhala především obrana českého jazyka proti němčině, která byla hojně používána v učených společnostech a na úřadech. Venkov si stále češtinu oproti městům udržoval. Bylo to také dáno tím, že vyšší šlechta byla spíše kosmopolitní. Objevuje se zde však tzv. učenecké snahy vzdělaných mužů, jejichž snahou bylo znovuoživit český jazyk v tehdejší společnosti. O této epoše národního obrození se také hovoří jako o epoše Dobrovského. Josef Dobrovský sice česky nepsal a českému jazyku se odborně věnoval. Můžeme ho tímto považovat za zakladatele slavistiky. Do této

epochy patřili významné osobnosti jako nakladatel Václav Matěj Kramerius, historik Gelasius Dobner, divadelníci bratři Thámové, autoři poezie Hněvkovský či Puchmajer. Vůdčí silou ve všech fázích obrození byla česká, avšak i německá inteligence, která se s českým národním vědomím identifikovala.

Václav Thám kupříkladu vnímá osvíceneckého panovníka Josefa II. jako garanta národních a vlasteneckých snah. Opěvuje jej jako „horlivého milovníka jazyka českého“, který učinil vše, aby nic nebylo na jeho újmu. Není to záměrný úmysl, jak získat toho nevlivnějšího příznivce, nýbrž snaha představit národu císaře jako jeho největšího ochránce a ohradit se jménem a příkladem jeho proti hanobitelům českého jazyka. Kladný poměr k císaři Josefovi a k osvícenství nebyl jen výrazem díky za činy ve prospěch českého života (např. povolení českého divadla, což obrozenci cenili nejvýše pro přímou akci a propagaci obrozeneckých ideálů divadlem), nebyla to jen pochlebnost panovníkovi a snaha ho získat k podpoře české národní věci, nýbrž to byl i skutečný odraz všeobecného uvolnění a prospěchu, který i našemu národu přinesly patenty toleranční, nevolnický, a cenzurní, jež, třebaž přímo se netýkaly českého národa, přece tvořily nové hmotné i myšlenkové předpoklady pro vývoj českého vlastenectví a výchovy k němu. Na druhou stranu v posledních josefínských letech k panovníkovi panoval odpor, především kvůli vídeňskému centralismu, to však mělo na vlastenectví také kladný vliv. (Kutnar, 2003, s. 103)

Z pedagogických snah je nutné zmínit činnost Jana Jakuba Ryby. Byl to skvělý varhaník a skladatel (Česká mše vánoční). 27 pedagogicky působil v Rožmitále pod Třemšínem. Zavedl nedělní opakovací školu, staral se o školní knihovnu, překládal z latiny i z němčiny. Z osvícenské tradice se domníval, že výchovou a osvětou lze dosáhnout společenského pokroku. Zvláště kladl důraz na mravní, citovou a estetickou složku výchovy. Díky svému vlastenectví a dobrému vzdělání byl šikanován tehdejší katolickou církví, díky tomuto nátlaku spáchal v roce 1815 sebevraždu. (Janiš ml., 2009, s. 63)

1.3 Ofenzivní fáze národního obrození

Tato fáze národního obrození se projevovala přibližně v prvních letech 19. století do 20. – 30. let. Jak již napovídá název, jednalo se o ofenzivní, tedy velmi aktivní činnost českých obrozenců v obrodě jazyka, kultury a vzdělávání a výchovy.

Jednou z neznámějších a nejvýraznějších postav této epochy byl **Josef Jungmann** (1773 – 1847). Jeho přínosem je především požadavek, aby čeština byla zavedena nejen do škol, ale i na úřady. Sám ze své vůle se bezplatně věnoval výuce češtiny na gymnáziu v Litoměřicích. Na sklonku svého života požadoval zřízení české univerzity. Jungmann vyvozoval právo národa na školu z přirozených práv lidu. Tedy se nedomníval, že je to blahovůle císaře, tak jako někteří jiní. Jeho velký přínos spočívá ve dvou jeho dílech – *O jazyku českém, pětidílný Slovník česko – německý*. (Janiš ml., 2009, s. 63, 64)

Z pohledu sociálního rozvrstvení vnímá Jungmann jako hlavní kádr lid rolnický a stavil jej zcela vědomě proti šlechtě, a to jak společensky, tak i jazykově a myšlenkově. U Jungmanna není, jako u předchozích zástupců konsolidačního období, patrná vlastenecká snaha, aby šlechta sdílela stejné vzorce jako obyčejný lid. Jungmannův lid si stačí sám o sobě, jedině on rozhoduje o svém jazyku a o své českosti. Je to Jungmannův nejradikálnější přínos obrozenskému nacionalismu a zároveň základ projevu jeho dnes finální podoby. Je-li šlechta cizojazyčná – není součástí národa a národ ji nepotřebuje. De facto tím hrozí vyšším stavům zúčtováním. (Kutnar, 2003, s. 193)

Dalšími významnými postavami tohoto období byli – František Palacký (viz oddíl 1.3), Pavel Josef Šafařík, Václav Matěj Klicpera, František Ladislav Čelakovský, Jan Evangelista Purkyně a další.

Důležitým představitelem výkladu vlasti a národa je německý filozof a matematik **Bernard Bolzano** (1781 – 1848). Byl profesor filozofie a také duchovní, který ovlivňoval národní obrození. V jeho vyjádřeních se setkáváme s tzv. zemským vlastenectvím. Pro Bolzana hranice vlasti spadají vjedno s hranicemi státu. Nechce snad tím říci, že by česká vlast byla totožná s vlastní rakouskou, mluví přece o Čechách a českém vlastenectví, ale chce prostě zdůraznit, že k pojmu vlasti náleží pojem státnosti tak nerozlučně, „že každý národ je pro sebe jsoucí celek, který má i svou vlastní státní hlavu“. Tato formulace nevyplývá u Bolzana z představy národního státu, nýbrž z představy národa jako lidu obývajícího týž stát. Souvisí tedy se starou představou národa ve smyslu státním, nikoliv ve smyslu kulturním. Na českém případě je to u Bolzana konkrétně vidět. Českým národem jsou všichni obyvatelé české země. (Kutnar, 2003, s. 238 – 239)

Z pedagogického hlediska toto období, konkrétně rok 1805, přineslo nový studijní řád, který opět upravil počet ročníků na gymnáziu z pěti na šest. Z hlediska vlastenecké výchovy je však přínosnější rok 1816, kdy byl vydán jazykový dekret. Tento dekret nařizoval, aby profesori, kteří vyučují na gymnáziích v Čechách, znali češtinu. Nevěnoval

se však pouze školským otázkám spojených s českým jazykem, ale i úřednímu aparátu. Nařizoval, aby na české úřady byli dosazováni úředníci, kteří umí česky. Další změnou, která vedla spíše ke zhoršení stavu, bylo sblížení školy, církve a státu. Církev tak získala dozor nad školstvím. (Janiš ml., 2009, s. 66)

1.4 Vyvrcholení fáze národního obrození

Tato poslední fáze národního obrození zakončená Slovanským sjezdem a revolučními dny roku 1848 byla typická pro zapojení širokých vrstev obyvatelstva do skutečně dobrovolné národní osvěty, která se stala základem pozdější vlastenecké výchovy v Rakousku a Rakousku – Uhersku.

„Národní obrození by však bylo nemyslitelné bez tisíců méně známých i bezejmenných vlastenců a buditelů, kteří působili po celém území obývaném Čechy. Na venkově, kde kostely byly střediskem, kde se setkávali obyvatelé farnosti a řešili věci duchovní i světské a kde se pořádaly společenské akce, jako byly hody, poutě, procesí, oslavy svátků apod., hráli důležitou úlohu obrozenečtí kněží. Ti nejen vyučovali na školách v českém jazyce, ale rozšiřovali a půjčovali českou literaturu a časopisy, psali prózy a básně, skládali písně, zakládali knihovny, čtenářské, pěvecké a divadelní spolky a starali se o pronikání české kultury a českého jazyka mezi obecný lid. Později do škol přicházeli civilní učitelé, kteří nahrazovali ve výuce venkovského žactva faráře a kaplany, a kteří se též starali o knihovny, čtenářské, pěvecké, divadelní a jiné spolky. Tito učitelé, stejně jako další drobná venkovská inteligence, také sehráli obrovskou úlohu v obrození na venkově i ve městech.“ (http://cs.wikipedia.org/wiki/České_národní_obrození)

Většina tohoto oddílu vrcholné fáze národního obrození bude věnována vůdci českého národně-politického hnutí poloviny 19. století **Františku Palackému** (1798 – 1876). Palacký pocházel z rodiny evangelického učitele a studoval na evangelickém lyceu v Bratislavě, kde se seznámil s P. J. Šafaříkem a J. Kollárem. Roku 1823 odešel do Prahy, kde působil jako genealog a archivář šlechtických rodů, mj. rodiny Šternberků, kde pracoval pod vedením Dobrovského, který ho naučil základy historické práce. Mezi lety 1835 – 1836 byl předsedou Královské české společnosti nauk (pozn. autora – předchůdkyni Akademie věd). Roku 1838 byl císařem potvrzen jako hlavní historiograf Království českého. Podnítil založení *Časopisu Společnosti vlasteneckého musea* v Čechách a Matice

české, byl jednatelem Vlasteneckého (Národního) musea a vypracoval projekt české všeobecné encyklopedie uskutečněný jeho zetěm Františkem Ladislavem Riegrem. Od literárně-vědných a estetických studií, v nichž se snažil odpovědět i na otázku základních zákonitostí světových dějin, přešel k soustavnému bádání o českých dějinách a ve svém životním díle *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*, podal ucelený filozoficky pojatý obraz českých národních dějin od nejstarších dob do roku 1526. V duchu romantického idealismu spatřoval smysl českých dějin v zápase o humanitní a demokratické ideje, probíhající ve stálém „stýkání a potýkání“ s němečtím a „římanstvím“ a vrcholícím v husitství, čímž poskytl historicko-filozofické východisko soudobé české národní ideologii a formujícímu se politickému programu.

V roce 1847 se stal členem vídeňské Akademie věd. V revolučních dnech roku 1848 stál v čele českých národních liberálů, byl členem Národního výboru a poslancem ústavodárného sněmu ve Vídni a v Kroměříži a v červnu 1848 předseda Slovanskému sjezdu v Praze. Prezentoval Čechy jako novodobý evropský národ s bohatou historií a kulturou a formuloval austroslavismus jako možnost uspořádání mnohonárodnostního rakouského státu. V roce 1861 byl zvolen do českého zemského sněmu za Národní stranu, kterou vedl. V roce 1867 ostře odmítl vznik Rakouska – Uherska. Patřil mezi propagátory pasivní rezistence. V roce 1868 pronesl hlavní projev při položení základního kamene Národního divadla. Rozkolem Národní strany na Národní stranu a Národní stranu svobodomyšlnou byl hluboce zklamán. Je právem nazýván Otec národa. (Ottova encyklopedie, 2006, s. 223)

Jedním z vrcholů národního obrození bylo konání a organizace Slovanského sjezdu v Praze ve dnech 2. – 12. června 1848. Cílem tohoto sjezdu, který vedl Palacký, bylo sjednocení Slovanstva na území dunajské monarchie. Tento sjezd měl čtyři hlavní sekce k diskuzi – vytvoření spolku Slovanů v Rakousku, vztahy Slovanů mimo stát, vztahy k neslovanským národům, vztahy rakouských Slovanů k neslovanským národům mimo Rakousko. Účastnili se ho delegáti z Čech, Moravy, Slezska, Zakarpatské Ukrajiny a z Jihoslávie. Nejpočetnější byla česká sekce, která čítala 237 delegátů. Obsahem bylo jednání o vymezení se vůči německému živlu v monarchii, idejemi tedy byly austroslavismus a panslavismus oproti pangermanismu. Sněm, ač nebyl jednotný, vydal prohlášení *Manifestu sjezdu Slovanského k národům Evropským*.

Druhým z vrcholů národního obrození byla revoluce v letech 1848 – 1849, která radikálně změnila politickou a sociální realitu v monarchii. Toto se samozřejmě odrazilo především ve vlasteneckém a národním úsilí českých lidí. Tyto revoluce prošly napříč Evropou a nesmazatelně ji v chápání svobody posunuly dále. Ve vztahu k českým zemím existoval Svatováclavský výbor složený z poslanců Palackého, Riegra, Borovského, Braunera a dalších, kteří usilovali o rovnoprávnost jazyků, o respektování českého státního práva. Císař stanovil jazykovou rovnoprávnost, avšak od této chvíle vznikla situace, kdy Němci přestali podporovat české liberály a touto nespokojeností dali základ ke vzniku velkoněmeckých politických koncepcí. Téhož roku se dostal k moci František Josef I. Zavedl Oktrojovanou ústavu, která nesla mnoho demokratizačních prvků, ale tu po několika letech zrušil Silvestrovskými patenty. Revoluce se nevyhnula mnoha občanským nepokojům, které však byly armádou potlačeny. Ačkoliv se dostal k moci Bachův absolutismus, byl feudalismus zrušen a vznikly obecní samosprávy. Tímto nastal rozvoj kapitalismu a zároveň vznik mnoha nových společenských fenoménů.

Osvícenství a České národní obrození jsou dva fenomény, které daly základ k současné stavbě společnosti a chápání práva, státu a svobody lidí. Ač revoluční myšlenky radikálů typu Rousseaua nebyly v Rakousku a u českých a pročeských německých vlastenců realizovány, byli jimi přinejmenším ovlivněni. Výdobytky osvícenství a revolucí přinesly svobodu nižším společenským vrstvám, přinesly obecnou lidskou rovnost, ztotožnění se s etnickým kolektivem, kapitalistickou výrobu a také fenomén socialismu. Vlastenecká výchova, která usilovala o vzdělanost a jejím primárním cílem bylo vymýtit nevzdělanost jako příčinu zla, se etablovala do spolkové činnosti, do filantropie jako projevů nezištného altruismu nutného a potřebného k dosažení národního pokroku a pozdějších suverenistických cílů. Vznikl pojem českého národa, který však politický a sociální boj za samostatnost v rámci monarchie či bez ní ještě čekal. Existují dvě základní koncepce národa, Gellnerova, která říká, že myšlenka národa a nacionalismu vytváří národ jako potřebný nástroj realizace určitých cílů, či myšlenka, že národy vždy existovaly, ale potřebovaly ke svému právu na stát vznik ideové koncepce etnického a jazykového nacionalismu. Jestliže tedy vzniká nacionalismus bez národa – co je jeho metapolitickým a filozofickým zdůvodněním?

2. Vlastenecká výchova v období po revoluci 1848 do vzniku Rakouska - Uherska

2.1 Vlastenecké, ženské a sportovní spolky

Z pohledu vlastenecké výchovy – tedy výchovy k lásce vlasti, kultuře, jazyku a lidem měla velký význam činnost tzv. spolků. Tyto spolky po revoluci 1848 neměly prostor ze zákona k realizaci politických aktivit, avšak v této době vzniklo množství spolků, které na šíření vzdělanosti a národního uvědomění měly významný vliv. Vznikají první zájmové, profesní, kulturní a také ženské spolky. Do tohoto období zařazujeme vznik nejen tělovýchovné organizace Sokol, které bude věnován zvláštní prostor. Jedná se však o výchovně-vzdělávací činnost neinstančionálního charakteru, které nebyla řízena státem.

17. března 1849 byl vydán prozatímní císařský patent upravující výkon spolčovacího a shromažďovacího práva, který navazoval na prosincový zákaz demokratických a dělnických klubů, nepolitickým spolkům však ještě ponechával dostatečný prostor pro činnost. Druhá polovina 19. století je bezesporu obdobím zlaté éry spolkového života. Tato zlatá éra však přišla s koncem absolutismu v podobě vydání říjnového diplomu roku 1860 a Únorové ústavy z roku 1861. Vytváření korporací v podobě spolků hrálo ústřední roli v procesu modernizace společnosti – a to v habsburské monarchii i v sousedním Německu. Nešlo pouze o městské elity a vrstvy podnikatelské, ale také nižší vrstvy řemeslnické a rychle se rozšiřující dělnické vrstvy i rozmanité skupiny profesní. Dobrovolný vstup a členství odlišovaly spolky od starých korporací stavovské společnosti. Spolková statuta zajišťovala práva a povinnosti členů bez ohledu na stav, původ i majetek. Z tohoto hlediska tvoří spolky jeden z nejúčinnějších nástrojů demokratizačního procesu společnosti. (Kaiserová, Rak, 2008, s. 339)

Existovaly spolky českých učitelů, učitelské jednoty, sdružené do Ústředního spolku jednot učitelů. Tyto jednoty vznikaly zejména v 60. a 70. letech 19. století, v době státoprávního boje, do něhož si přály zasáhnout. Představitelé českého učitelstva od té doby pracovali na různých projektech národního vzdělání, odpovídajícího duchu doby a potřebám národa, vzdělání pokrokového (antiklerikálního), vlastenecky angažovaného, demokratického a zároveň překlenujícího třídní protiklady. Vliv učitelských spolků na rostoucí nacionalizaci byl nesporně velký a trvalý, svým způsobem ovšem celkem ještě

diskrétní, naprosto jednoznačně však v tomto směru vystupovaly tzv. obranné národní organizace. O jejich činnosti víme bohužel rovněž dost málo. Nejvýznamnější místo mezi nimi zaujímala zřejmě Ústřední matice školská. (Kaiserová, Rak, 2008, s. 59)

Vznikl roku 1849 Spolek přátel přírody. Dále Hospodářský a lesnický spolek, spolky soukenických mistrů, Honorační spolek, klub Union, Česká beseda, Průmyslový vzdělávací spolek a další.

Ženské hnutí se v 19. století stalo novým fenoménem, s nímž bylo nutné počítat v Evropě i zámoří. V českých zemích se začalo systematicky rozvíjet od šedesátých let 19. století. Od počátku se zaměřilo na vzdělávací a přednáškovou činnost, na zakládání dívčích škol a na činnost charitativní. Ženské hnutí bývá také označováno jako emancipace žen, což byl především proces zrovnoprávnění žen s muži ve společnosti i v rodině obecného rozvoje demokracie a emancipace nerovnoprávných národů. Český feminismus nikdy neznamenal snahu „být jako muži“ (neplatí však pro konec 20. a začátek 21. století). Neohrožoval muže a nechtěl se nad ně vyvyšovat – naopak koncept respektu a spolupráce byly jeho hlavními principy. (Malínská, 2005, s. 11, 12)

Pokusme se přiblížit genezi ženských spolků. K tradičním rituálům měšťanských domácností patřily v 19. století společenské návštěvy s pevně stanovenými pravidly, okruhem návštěvníků, ale i náplní činnosti a námětem hovorů. Obvyklým druhem schůzek spojených s pohoštěním byly tzv. dýchánky, které měly blízko k literárním a hudebním salonům. Zvláště významná byla tato setkání v MacNevenově paláci, kde se odehrávala už od dob rodiny Měchurovy a v jejichž tradici pokračovali i Palačtí, Riegrovi a Bráfovi.

V roce 1848 vzniká první česká ženská organizace Spolek Slovanek, na veřejnosti se objevují ženské spisovatelky a vlastenky – Honarata Zapová, Bohuslava Rajska, Božena Němcová, Anna Hlavsová. Po Bachově absolutismu vzniká Hlahol, Umělecká beseda, Svatobor, Americký klub dam, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. (Bahenská, 2007, s. 32 – 33)

V roce 1851 byl založen Spolek sv. Ludmily, který měl podporovat vdovy a v jeho čele stála hraběnka Kristina Schönbornová. Spolek hmotně podporoval nemajetné ženy, pro chudé dívky organizoval kurzy šití a rovněž podporoval chudé rodiny, které neměly v Praze domovské právo. V roce 1865 do spolku vstoupila známá pražská filantropka Marie Riegrová. Ta se již od roku 1859 snažila založit ženský vzdělávací spolek, který by ženy seznamoval s péčí o děti, hygienou, psychologíí, estetikou, etikou, literaturou apod. I

když její úsilí nebylo korunováno úspěchem, na myšlenku nezapomněla, a s nadšením se pustila do činnosti v rámci Spolku sv. Ludmily. Obcházet zámožné rodiny s žádostí o příspěvek ji neuspokojovalo, a proto se rozhodla při spolku vytvořit školu pro dívky, kde by se adeptka mohla vyučit nějakému ženskému řemeslu. V lednu 1865 seznámila své přátele se záměrem a v květnu začal první kurz šití, kreslení a rytectví, emailérství a účetnictví. Problémem bylo, že adeptky měly jen chatrné vědomosti a měl to vyřešit doplňující kurz literárních předmětů. Dalším problémem byl nedostatek míst pro absolventky, které se zdály být konkurencí mužským zaměstnancům. Paní Riegrová proto navrhla kurz pro typografky a to vyvolalo u členek spolku zděšení nad případnou morální zkázou. Při spolku tedy zůstaly jen kurzy šití a malby na sklo a porcelán. Nakonec však došlo ve spolku k názorovým neshodám, paní Riegrová spolu s tajemnicí A. Srbovou vystoupily a spolek se vrátil k podpoře chudiny, vánočním nadílkám a kurzům šití, které byly doplněny o přednášky z literárních předmětů. (<http://katolickezeny.cz/babyka/?p=166>)

Sokol představuje jednu odnož rozsáhlého tělocvičného hnutí, které se od poloviny 19. století šířilo ve všech evropských zemích. Sokol nebyl nesporně nijak originální, závislost na myšlenkách „Turnvatera“ Jahna i na pozdější praxi turnerských spolků se nedá popřít. Avšak schopnost Sokola se včlenit prakticky do všech sociálních vrstev byla ojedinělá.

Začátek Sokola a jeho zakladatele Miroslava Tyrše začal v padesátých letech 19. století. V této době provozoval tělovýchovný ústav Ferdinand Schmidt, u něhož Tyrš začínal. Tento ústav vycházel po technické stránce z turnerských zvyklostí. Turnerské spolky byly německé tělovýchovné organizace existující na území Rakouska a Německa. Z jistých sporů tehdejší doby a úmrtí Schmidta byl Tyrš přizván k založení nové organizace. Byl dokonce jako znalec češtiny požádán o přeložení stanov do našeho jazyka. Navrhovaný spolek měl mít utrakvistický ráz, což však německé cvičence odradilo a později založili Prager Männerturnverein, a čeští, vedení Tyršem, nechtěli zůstat pozadu.

Vznik Sokola se dá datovat k 27. lednu 1862, kdy místopředsedství schválilo stanovy Tělocvičné jednoty pražské. Tyrš spolupracoval zejména s lidmi v blízkosti redakce Národních listů (bratři Grégrové), a dalšími politiky a publicisty později blízkými Národní straně svobodomyšlné. Z počátku z těchto kruhů byly silné politické tlaky, Tyrš však chtěl, aby jednota byla tělovýchovného rázu především. Starostou proto nechal zvolit Jindřicha Fügnera, který s ním tuto vizi sdílel. Např. politické křídlo chtělo prosadit heslo Silou ke svobodě, zvítězilo však neutrálnější Tyršovo, Tužme se. Tyto spory však skončily

vítězstvím Tyrše a Fügnera. Nutno poznamenat, jak Tyrš, tak Fügner byli česky mluvící Němci. Název Sokol navrhl Emanuel Tonner. Jeho návrh se setkal s velkým nadšením. Vyzdvihoval také vlastnosti jako neohroženost, bystrost a zároveň se hlásil k jihoslovanským junákům. Tak sokol otevřel i slovanskou otázku. Byl také přijat návrh Fügnera, že členové Sokola se budou oslovovat bratře a tykat si.

Sokol začal vybírat, jako každý řádný spolek té doby, svůj stejnokroj. Výbor pověřil návrhem Josefa Mánesa. Mánes vycházel z představ o národním a slovanském kroji, avšak do těchto návrhů vstoupil i Tyrš, který navrhl červenou garibaldiovskou košili – tím navázal na symboliku idejí národně-osvobozenického boje. Po četných poradách stanovil výbor Sokola v dubnu 1864 kraj takto: kazajka a kalhoty v režné barvě, nikoliv však z plátna, nýbrž z odolnější vlny. Košile získala tmavší odstín červené, neměla límec a vyšívání nebylo dovoleno. Kajda se musela nosit oblečená, nikoliv jen ležérně přehozená. Jako obuv se prosadily holínky, považované za praktické při pochodech.

Prapor Sokola darovaly pražské dámy, tím také výlučná záležitost spolku získala celospolečenský ráz a dávala uplatnění i ženskému elementu. Matkou praporu se stala spisovatelka Karolína Světlá.

V Sokole nehrálo roli náboženské vyznání, národnost, politická orientace ani sociální status. Sokol byl oblíben nejvíce příslušníky nižších středních vrstev, řemeslníky, živnostníky, ale později i dělníky, zaměstnanci a nižšími úředníky. Program se skládal z veřejných cvičení, zábav, kulturních aktivit, hudbě, vzdělávání a výletů. Sokol byl tedy první skutečně masovou spolkovou organizací, které se vlastenecká výchova založená na principu kalokaghatie, docela týkala. Jestliže hovoříme o vlastenecké výchově 19. století, Sokol byl jednou z nejvlivnějších organizací, která posilovala demokratické a pokrokové národní uvědomění pomocí všestranné činnosti. (Pokorný, 2008, s. 378 – 383)

2.2 Osobnosti vlastenecké výchovy a reprezentanti české kultury

Osobností, které ovlivňovaly podobu vlastenectví, a výchovy k němu bylo v době po vydání říjnového diplomu nemálo. V této práci se chci věnovat pouze vybraným pěti osobnostem, které jsou považovány, ve vztahu k vlastenecké výchově a vzdělanosti, za jedny z nejpovolnějších.

Miroslav Tyrš (vlastním jménem Friedrich Emmanuel Tiersch) (1832 – 1884) – byl estetik a teoretik umění a tělovýchovy německého původu, od roku 1882 profesor dějin na Univerzitě Karlově. Byl prvním českým odborným uměleckým kritikem, předsedou výtvarného odboru Umělecké besedy a členem poroty pro sochařskou výzdobu Národního divadla. Spoluzakládal tělocvičnou jednotu Sokol a také se stal jejím náčelníkem. Podporoval cvičení žen a výrazně ovlivnil v roce 1869 vznik Tělocvičného spolku paní a dívek pražských. V roce 1865 navrhl vytvoření samostatné české sportovní organizace Plavecké a veslařské jednoty Vltavan, kterou rakouské úřady nepovolily. Usiloval o vytvoření jednotné národní sokolské organizace v duchu celospolečenské vlastenecké výchovy. Organizoval a řídil soukromý Ústav tělocvičný pro chlapce a dívky. (Ottova encyklopedie 3, 2006, s. 545)

Tyrš však nejvíce proslul svými aktivitami ve prospěch Sokola. Velkou Tyršovou zásluhou bylo, že sokolové měli zřetelnou obecnou koncepci a konkrétní programy včetně detailních rozvrhů cvičení, které byly důsledně plněny. Tyrš byl tímto inspirován především jeho zkušenostmi z německých turnerských spolků. Tyrš se totiž zabýval cvičením po teoretické i praktické stránce. V souladu se svými názory na jeho význam v životě národa vytvořil souhrn cvičení (bez náradí, prostná a pořadová, nářaďová – na náradí a s náradím, proveditelná jen s pomocí jiných, tedy skupinová, cvičení na přemáhání odporu živé síly). Tyrš také vytvořil sbor cvičitelů, v roce 1865 bylo 21 jednot a v nich působilo 1 949 členů, v roce 1868 již 56 jednot a 5 337 členů. Jako náčelník Sokola vedl cvičitele, přijímal je a ustanovoval, zkrátka vedle starosty se nejvíce podílel na činnosti spolku.

Tyrše velmi poznamenalo jeho smutné dětství, prožil ho u příbuzných, kteří mu přes veškerou snahu nemohli nahradit ztracené rodiče. Během pobytu u svých strýců se však Tyrš dostal do českého prostředí, a tak, ač jeho nejbližší rodina byla zcela německá, se naučil výborně česky (německy dokonce trochu pozapomněl). Tím získal předpoklady, aby se stal jedním z reprezentantů českého živlu a jeho vzepětí v 19. století. Proč se rozhodl přijmout českou identitu, nevíme, on sám se o této nanejvýš zajímavé otázce nevyjadřoval. Můžeme se však domnívat, že ho lákal v naší kultuře volný a nezaplňný prostor a možnost patřit k pionýrům českého národního života. Byl ovlivněn učením Schopenhauera a filozofií Darwina a s jejich pomocí se snažil o interpretaci existence malého národa. Tragicky zahynul ve svých 51 letech v Rakouském Oetzu. (Pokorný, 2008, s. 382 – 384)

Jindřich Fügner (vlastním jménem Heinrich Fügner) (1822 – 1865) – byl český propagátor tělesné výchovy německého původu, otec Renaty Tyršové (manželky náčelníka Sokola Miroslava Tyrše). Vlastenecké cítění jej sblížilo s Miroslavem Tyršem, jehož myšlenku na založení českého tělocvičného spolku s vyšším posláním pomáhal uskutečnit. Společně s ním byl zakladatelem Sokola a prvním starostou Tělocvičné jednoty pražské. Financoval činnost jednoty – nechal v Praze v Žitné ulici postavit jednu z nejmodernějších tělocvičen ve střední Evropě. Hájil myšlenku české národní tělesné výchovy. Založil první český stenografický spolek. (Ottova encyklopedie 3, 2006, s. 433)

Fügner pocházel z rodiny, která se v několika generacích zabývala obchodem. Díky tomu musel zanechat studií na gymnáziu. Hodně cestoval a pobýval delší dobu v Terstu. Tak přijal na tehdejší Prahu dost překvapující zvyky (říkalo se mu dokonce Poloangličan) a rozšířil si tím obzory. I když byl nadaným obchodníkem, tak se obchodování nechtěl věnovat. Považoval to za příliš egoistickou činnost (bezesporu jeho první projevy altruismu). Převzal italskou pojišťovací agenturu a přinášel ji z Čech velké zisky. Měl časté kontakty s italským prostředím a to v něm posilovalo odpor vůči absolutismu. Jeho liberalismus byl však jiný, ten český se mu přičil – egoismus, necitelnost honby za majetkem, chtěl naopak pomáhat bližním, chtěl řemeslníkům a dělníkům umožnit začlenění do společnosti pomocí svébytných organizací. Z tohoto důvodu mu imponovala sokolská myšlenka, české národní a sociální snahy, role kolektivu a solidarity.

Jeho přerod v Čecha vzbudil nepochybně velký údiv. Karolina Světlá nemohla uvěřit, že by starostou Sokola mohl být ten Fügner, kterého znala z mládí a který na ni v dřívější době působil jako běžný příslušník pražské německé společnosti. (Pokorný, 2008, s. 383, 384)

Karel Slavomil Amerling (1807 – 1884) – byl jedním z předních reformátorů v oblasti školství. Věnoval se hlavně vzdělávání učitelů a vyššímu vzdělávání žen. Amerling své názory prezentoval na svých přednáškách, které pořádal v pražském Klementinu. Hlavním Amerlingovým návrhem byl návrh pro národní školy. Cílem bylo ujednotit soustavu povinné všeobecně vzdělávací školy. V návrhu zazněl požadavek na soustavnost, všestrannost a encyklopedičnost. Rozdělil školy na tři stupně – školy mateřské a opatrovny, přípravné a věcnice.

Jeho přínosem bylo, že chtěl dětem poskytnout širší vzdělání, než nabízela tehdejší doba. To však bylo také kontraproduktivní, poněvadž množství předmětů a látky bylo

neúnosné. Také vymýšlel krkolomné jazykové neologismy, které jeho návrhy ještě více komplikovaly. Věnoval se i výchově a vzdělávání dívek. (Janiš ml., 2009, s. 67)

Karolina Světlá (vlastním jménem Johanna Rottová) (1830 – 1899) – tato všestranná a aktivní žena nebyla jen významnou spisovatelkou své doby, ale i neúnavnou propagátorkou vlastenecké a ženské osvěty. Příslušnice generace májovců. Je autorkou povídek a románů z Prahy a z Podještědí. V povídkách z pražského prostředí zobrazovala život v měšťanských rodinách a vyjadřovala nesouhlas s jejich národní lhostejností a malichernými zájmy. Nejzajímavější jsou romány a povídky z Podještědí. Většinou vycházejí ze skutečných událostí, z krojových tradic a zvyků a zobrazují postavy ušlechtilých, vysoce mravných žen, obětujících se pro druhé. Světlá v nich konfrontuje povrchnost měšťáckého života se zodpovědným chápáním lidského osudu na venkově. (Ottova encyklopedie 2, 2006, s. 531)

Patřila k významným osobnostem, které se systematicky zasazovaly budování podmínek pro důstojnější postavení žen v rodině a ve společnosti. Od dětství se snažila čerpat z literatury co nejvíce informací a znalostí, aby si doplnila nedostatečné vzdělání. Seznamovala se s německými vlasteneckými básníky, s generací Mladého Německa, s básníky Heinem, Böttgerem a dalšími. Zaujalo ji především emocionálně zaměřené ladění proti šlechtě a náboženství. Na základě vědomostí načerpaných z literatury se jí utvářel názor na postavení ženy a smyslu jejího života. K feminizmu ji nepřivedla filantropie jako některé její předchůdkyně a současnice, proto přistupovala k ženské otázce velmi realisticky a vnímala ji jako velký sociální problém.

Český výrobní spolek a Ženský výrobní spolek, jehož starostkou byla zvolena Světlá, se staly centry emancipačního úsilí českých žen, jejichž práce postupně získala celospolečenský a národní význam. (Malínská, 2005, s. 28 – 30)

Gustav Adolf Lindner (1828 – 1887) – je jednou z významných osobností české pedagogiky. Jeho mládí bylo ovlivněno revolučním rokem 1848, kdy se musel vzdát studia v katolickém semináři v Litoměřicích, ale téhož roku se zapisuje na univerzitu v Praze. Lindner celý život usiloval o zkvalitnění vzdělávání učitelů, díky tomu, že v té době se mohl stát učitelem prakticky každý, kdo uměl psát a číst. Nebyl také znám jen jako učitel pedagogů, ale také snahou dát pedagogice vědeckější a metodologičtější základy. Jeho snaha bylo pozvednout pedagogiku na úroveň ostatních věd. Stal se prvním profesorem

pedagogiky na Univerzitě Karlově. Jeho společenské názory se vyznačovaly antimilitaristickými postoji a rovnoprávností národů.

Lindner si byl především vědom, že učitel by měl získat vysokoškolské vzdělání přímo na vysoké škole pedagogické. Tuto myšlenku vyjádřil ve svém díle – *Vysoká škola pedagogická*. Tento požadavek logicky vycházel z reality, že každý vědní obor má svou vysokou školu. Za svého působení v Kutné Hoře sepsal dvě významná díla. Jedná se o *Všeobecné vychovatelství* a *Všeobecné vyučovatelské*. Jeho pedagogika se vyznačovala sociálním pojetím, zdůrazněním tělesné, pracovní a estetické složky výchovy a celkovým demokratickým pojetím. To se také projevilo v jeho postoji na vzdělávání žen. (Janiš ml., 2009, s. 51, 52)

Lindner je mj. důležitou postavou pro českou sociální pedagogiku. Pojem sociální pedagogika použil ve svém posledním díle *Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*. Rozvíjel teorii sociální funkce výchovy. (Kraus, 2008, s. 11 – 12)

2.3 Altruismus a sociální hnutí

Altruismus se dá charakterizovat jako láska k bližnímu, nesobectví, soucitnost či prosociální chování. (Kohoutek, 2007, s. 10)

Tento pojem vytvořil francouzský myslitel a zakladatel sociologie Auguste Comte, když se snažil vyjádřit toto chování vědeckým způsobem. V současnosti existuje mnoho teorií altruismu – teorie sociální, biologická a sociobiologická. V mnoha aspektech se od sebe liší, především v příčině nesobeckého chování jednotlivce a reálných motivací k tomuto chování.

Pojem filantropismus pochází z řeckého *filein* – milovat a *anthropos* – člověk. Pod pojmem tak můžeme rozumět, přátelé lidí. Jedním ze znaků filantropismu této doby bylo zasazování se o vychování mládeže k životu obecně prospěšnému, vlasteneckému a šťastnému. Šťastí člověka přitom v tomto duchu neznamena uspokojování všech momentálních potřeb a vyhovění všem náklonnostem těla i duše, nýbrž podřízení se určeným pravidlům a normám. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 74)

Altruismus však v souvislosti s vlastenectvím a nacionalismem druhé poloviny 19. století souvisí především s filantropickými a vlasteneckými aktivitami jednotlivců

(mecenášů) či spolků, které se filantropii věnovaly programově. Toto jednání v mnoha případech souviselo s euforickou národní emancipační náladou doby a také se vznikem nových sociálních skupin, které si filantropické aktivity žádaly. Tyto aktivity také měla na starosti katolická církev, která měla rozvinout charitativní činnost, jež spočívala v péči o nemocné, zraněné a chudobné lidi. S altruismem však úzce souviselo sociální hnutí, které v době druhé poloviny 19. století souviselo se vznikem dělnického hnutí. V tomto kontextu, ale hovoříme spíše o skromných počátcích dělnického hnutí, poněvadž jeho legální rozvoj umožnily až ústavní změny v roce 1867 (vznik Rakouska – Uherska).

Kolem roku 1848 bylo v Čechách 50 000 dělníků z více než 4 milionové populace. Na jednu manufakturu, respektive prototovárnu připadalo v průměru 70 zaměstnanců. V tomto systému existovaly v podstatě ještě patriarchální nebo paternalistické vztahy, byly tvrdé rozdíly mezi nekvalifikovanými a kvalifikovanými dělníky. Odborní dělníci manufakturního období byli v postavení mistrů a tovaryšů s odpovídajícími kulturními znaky (etiketa, gramotnost, vzdělání, cestování). Také pro chudé mistry závěru cechovního období je práce v továrně sociální vzestup.

Rané počátky dělnického hnutí spadají do padesátých let 19. století. Vznikaly podpůrné spolky horníků, tkalců, knihtiskařů, lodníků a dalších. Prvním známým dělnickým spolkem, kde se sdružovali Češi i Němci byl na Ústecku Podpůrný spolek tkalců (Weber Unterstützung und Sterbekassa Verein), který byl založen v roce 1852 v důsledku se šířící textilní krize. (Houfek, 2008, s. 291, 292)

Významný příklad altruistického, prospolečenského chování byl v osobě **Josefa Hlávky** (1831 – 1908) architekta a mecenáše. Jeho nejvýznamnější činnost se však projevuje až po vzniku dualismu v roce 1867. Hlávková stavební kancelář postavila v letech 1860 – 1869 142 staveb. Zaměstnával 19 architektů, takže posléze byl schopen, díky takto vybavené kanceláři a své neuvěřitelné pracovitosti, mít neustále rozestavěno a vyprojektováno více než padesát staveb najednou, a to často staveb nijak podřadného významu. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Hlávka)

Zabýval se především podporováním vzdělanosti a národního uvědomění, zakládal nadace, podporoval umění a překlady z významných děl světové literatury.

3. Vlastenecká výchova v období Rakouska

Uherska do vzniku ČSR a po něm

3.1 Vlastenecká činnost českých politických stran

Vznik Rakouska – Uherska, tedy federativního uspořádání dřívější rakouské monarchie došlo v roce 1867 k obnovení suverenity Uherského království a vzniku Prosincové ústavy. Císař František Josef I. byl korunován v Matyášově chrámu v Budě uherským králem. Tím však české austroslavistické či federalizační snahy pokračovaly nadále. To se týkalo ponejvíce politického života, konkrétně politických stran, které byly v období do roku 1914 reprezentovány následujícími subjekty: Národní strana (Staročeši), Národní strana svobodomyšlná (Mladočeši), Česká strana národně sociální (Strana národních dělníků). Ostatní politické strany jako sociální demokraté či klerikálové nezastávaly národně-emancipační stanoviska, proto nebudou v této práci samostatně zmiňovány. Sociální demokracie byla ovlivněna dělnickým internacionalismem a marxismem, Národní strana katolická v Království českém zase hájila aristokracii a Habsburky. Tudíž se nejednalo o strany celospolečenské, ale o strany hájící partikulární zájmy určitých sociálních skupin.

V souvislosti s českými národními zájmy, které v té době již reálně existovaly (české státní právo, federalizace pro České království, demokratizace státního aparátu apod.) je nutné otevřít témata pasivní rezistence, punktací a protistátoprávního prohlášení sociální demokracie.

Národní strana – nejstarší česká politická strana založena roku 1848. K jejímu zformování došlo zejména v 60. letech 19. století a až do roku 1891 byla trvale nejvlivnější českou politickou stranou. Opírala se o český státoprávní program, s nímž se ztotožnila i česká historická šlechta, jež se stala jejím důležitým spojencem. Staročeši prosadili politiku pasivní rezistence. Politický konec staročechů znamenaly punktace. Již ve volbách do zemského sněmu v roce 1889 staročeši zvítězili s mnohem menším náskokem, než bývalo zvykem (59 ku 39 křeslům). Ve volbách do Říšské rady roku 1891 zcela propadli (získali jen dvě křesla) a ve volbách do zemského sněmu v roce 1895 již nekandidovali. Na Moravě působila Moravská národní strana. Mezi nejdůležitější představitele patřili Palacký, Rieger, Brauner, Bráf, Skrejšovský, Klauďa a Mattuš. Tiskovým orgánem byl Pokrok.

Národní strana svobodomyslná – ustavena na sjezdu mladočechů v pražském sále Konviktu 25. prosince 1874. Sjezdu se účastnilo přibližně 800 delegátů. Po zvolení jednadvacetičlenného sboru zemských důvěrníků (hlavní orgán strany) přijala program koncipovaný J. Grégrem.

Vyznačovala se bojem za demokratická občanská práva, rovnost, zdokonalení parlamentního zřízení, rozšíření samosprávy a přechod od dosavadní pasivní rezistence k účasti na jednání českého zemského sněmu. Programově se mladočeši hlásili k českému národně-emancipačnímu programu. Požadovali zákon na ochranu národností, zavedení všeobecného hlasovacího práva, podporu školství a zřízení české univerzity. Tiskovým orgánem byly Grégrovy Národní listy. Od roku 1891 byla nejsilnější českou politickou stranou. Národní strana svobodomyslná zanikla v roce 1918. Hlavními představiteli byli bratři Grégrové, Sladkovský, Vašatý, Kramář a Rašín.

Česká strana národně sociální – česká politická strana založená roku 1897 V. J. Klofáčem s cílem organizovat vlastenecky smýšlející české dělnictvo (národní dělníky). Proti internacionalismu sociální demokracie stavěla český národní socialismus, tj. syntézu reformního socialismu (nemarxistického pozn. autor) a lidové modifikace českého nacionalismu. Vedle části dělnictva sdružovala též část živnostníků, tzv. zaměstnaneckých vrstev, nižších úředníků a inteligence (především učitele). V posledních letech před 1. světovou válkou se v jejím rámci zformovalo výrazné antimilitaristické hnutí, zaměřené proti monarchii. Významnými představiteli byli Klofáč, Choc, Stříbrný, Zemínová, Zenkl. (Ottova encyklopedie 4, 2006, s. 52, 205)

Sympatizanti národních dělníků mj. zakládali svoje politické kroužky a spolky a hromadně vystupovali ze sociálně demokratických odborů a zakládali svá odborová sdružení, která existovala v duchu politiky sociálního nacionalismu a antimilitarismu.

Pasivní rezistence byla neúčast českých politiků zejména z řad Národní strany na jednání Říšské rady v letech 1863 – 1879 a zemského sněmu 1868 – 1870 a 1872 – 1878. Protestovali proti volebnímu systému stanovenému únorovou ústavou (realizace říjnového diplomu). České obyvatelstvo sice tvořilo v českých zemích dvě třetiny populace a platilo vyšší daně v porovnání s ostatními částmi monarchie, přesto mělo v Říšské radě pouze třetinu mandátů vyhrazených pro české země. Čeští politici dále trvali na státoprávním

programu a federalizaci Rakouska. Politika pasivní rezistence byla neúspěšná, umožnila vznik dualismu, znesvářila české a německé obyvatele a přinesla politický rozpad naší národní reprezentace na Národní stranu a Národní stranu svobodomyslnou. Byla ukončena státoprávním ohražením a státoprávním osvědčením. Tuto cestu reprezentoval Palacký s Riegrem.

Punktace byly výsledky jednání představitelů Národní strany, šlechty, německých liberálů a konzervativního velkostatku. Pod patronátem předsedy předlitavské vlády Taafeho se zástupci těchto národnostních a sociálních skupin sešli roku 1890 ve Vídni. Výsledkem jednání bylo 11 bodů, které navrhovaly nové vymezení hranic soudních a politických okresů tak, aby vznikla přesně vymezená etnicky německá a etnicky česká území. Zemský sněm měl být rozdělen na národnostní kurie. Jenže v tom byla zásadní nevýhoda a diskriminanta v podobě rozdělení na jednojazyčné Němci obývané oblasti (němčina) a dvojjazyčné Čechy obývané oblasti (němčina a čeština). Poslanecké kluby zúčastněných stran tuto dohodu ještě téhož roku schválily, avšak tento krok vyvolal silnou nevoli u zástupců Národní strany svobodomyslné, která proti těmto nevýhodným ujednáním zahájila kampaň. Tento krok dostal Národní stranu definitivně na okraj politického zájmu a punktace díky neúnavné činnosti českých nacionalistů a liberálních postojů Taafeho vlády nebyly schváleny. (Ottova encyklopedie 4, 2006, s. 227, 254)

Protistátoprávní prohlášení Československé sociálně demokratické strany dělnické bylo de facto odmítnutí obrany českého národa na základě historického práva a vyslovila se v tomto ohledu pouze pro respektování přirozenoprávních principů. Toto prohlášení realizovalo pět poslanců sociální demokracie zvolených do Poslanecké sněmovny říšské rady v roce 1897. Bylo to veřejné distancování se od politiky národní emancipace a zároveň projev politického vymezení vůči liberálním a nacionalistickým stranám a politikům. Na základě tohoto prohlášení, které se nelíbilo především dělníkům s národním vědomím, vznikla ještě téhož roku národně socialistická Česká strana národně sociální. (Pokorný, 2008, s. 316)

Prakticky dvě politické strany Rakouska – Uherska stály na principu českého státního práva a demokratizačního úsilí, Národní strana svobodomyslná a Česká strana národně sociální. Tyto politické strany nekompromisně hájily státoprávní vlastenectví a

nacionalismus, jehož následkem a následkem dalších okolností byl vznik samostatného československého státu v roce 1918. Národní strana Palackého byla politicky zkonstatnělá a v rychle měnících se podmínkách konce 19. a začátkem 20. století nedokázala vést praktickou a ofenzivní národní politiku. Česká strana národně sociální, jež získala část národně a vlastenecky uvědomělého dělnictva a nižšího středního stavu, vyvíjela politický tlak zejména na sociální politiku Rakouska – Uherska a později ve světové válce i na jeho vojenskou politiku.

3.2 Činnost dělnického hnutí a jeho vliv na výchovu

Činnost dělnického hnutí byla na konci 19. a začátku 20. století velice široká. Vznikaly masové organizace dělnictva a zároveň se dělnictvo rozštěpilo roku 1897 na dvě části. Na dělníky akceptující koncepci marxismu a internacionalismu (sociální demokracie) a na dělníky akceptující myšlenku národního sebeurčení a nemarxistického (netřídního) socialismu. Ve vztahu k vlastenecké výchově nemůžeme tedy činnost sociálně demokratického dělnictva zcela vázat, avšak i zde jsou momenty, které měly kladný dopad především na vzdělanost a sociální podmínky dělnictva (politický prvek v tomto ohledu není určující). V tomto oddíle bude zmíněn i fenomén Druhé internacionály a popisu sociálně demokratické Dělnické akademie a národně sociální České obci dělnické a jejich osvětové činnosti.

V roce 1889 založilo 400 delegátů ze 20 zemí, zastupujících přibližně 300 dělnických a socialistických organizací, mezinárodní sdružení dělnických stran – internacionálu. Druhá internacionála sdružovala dělnické strany hlásící se k socialismu (proletářský internacionalismus, marxismus). Tato organizace však existovala jen na kongresech a neměla oficiální vedení, stanovy ani sekretariát. V Paříži roku 1900 bylo zřízeno Mezinárodní socialistické byro. Každý člen do něho vysílal svoje dva zástupce. Stálý sekretariát byl zřízen v Bruselu. Čeští sociální demokraté se k internacionále hlásili a účastnili se všech kongresů až do začátku války v roce 1914. Specifikum postavení českých sociálních demokratů spočívalo v tom, že oficiálně spadali pod sociální demokracii v Rakousku, ale zároveň se považovali za stranu českou. Zajímavost je 6. kongres internacionály v roce 1904 v Amsterdamu. Čeští sociální demokraté se důrazně ohradili

proti návrhu, aby jeden stát zastupovala jedna delegace, protože vycházel ze západoevropských poměrů, nerespektoval poměry ve vícenárodnostních státech, jako bylo Rakousko – Uhersko. České memorandum zdůrazňovalo, že čeští sociální demokraté v Rakousku by považovali svoje vyloučení na základě tohoto pravidla za hlubokou nespravedlnost. Strana má za sebou minulost okolo čtvrt století a může se počítat mezi nejsilnější socialistické strany na kontinentě. Vydává množství literatury, čtyři deníky, okolo padesáti časopisů politických, odborářských. Má ve svých řadách více než 100 000 dělníků a reprezentuje civilizovaný osmimilionový národ. (Galandaauer, 2007, s. 301, 305 – 306)

Přesto, že sociální demokracie byla v první řadě stranou třídní a mezinárodní, si i tak našla prostor pro obhajobu národních specifik a dokonce obhajobu samotného českého národa. Je to důkaz, že pocit sounáležitosti k své zemi a lidem není jen projevem programového a politického chování. Právě díky kapitalistické revoluci a národně-emancipačním snahám se teprve mohlo hlásit o své slovo české dělnictvo.

Dělnická akademie – s moderní výchovnou, vzdělávací a osvětovou činností českých dělníků se můžeme setkat u organizace Dělnická akademie, která spadala pod sociální demokracii. Dělnické hnutí si bylo vědomo, že bez vzdělání a vzdělávání nemůže dosáhnout výraznějších pokroků ve své politické činnosti. Pojetí vzdělávání jako hybný faktor dělnictva prosazoval především Viktor Adler, podle něhož neměl proletariát s revolucí jako svým bezprostředním cílem příliš počítat.

Založení Dělnické akademie je spojeno s postavou Josefa Steinera, který byl známý jako kvalitní organizátor 1. máje 1890. Na jeho návrhy zajistil sloučení a sjezd několika vzdělávacích dělnických spolků v Čechách i na Moravě. Toto setkání proběhlo v únoru 1895 v Berouně, kde se sešlo 72 odborových a vzdělávacích spolků. Odborová část se separovala z důvodů jiných podmínek a mezitím došlo k rozhodnutí, že bude založena instituce zcela nová, jež bude zaměřena na kulturní činnost dělnictva. Byl podán návrh rozdělení akademie do pěti odborů: Odbor vzdělávací měl pečovat o agitaci, pořádání vyučovacích kurzů a přednášek, nakupování knih a časopisů pro spolky a členy jednoty. Odbor statistický se měl starat o statistiku dělnických spolků a jejich členstva, pracovní doby a mzdy a měl sbírat statistická data ze života dělnického vůbec. Odbor zábavný měl dbát o umění dramatické, zpěv, tělocvik a konečně odbor výstavní měl sbírat knihy,

tiskopisy i trojrozměrné předměty, dokumentující práci i život dělnictva a pořádat z nich výstavy.

Na podobu Dělnické akademie měl vliv i Tomáš Garrigue Masaryk, který navrhoval, aby akademie byla dvou až tříletým kurzem na středoškolské úrovni, který by dával teoretické minimum. Toto minimum se mělo skládat z matematiky, přírodovědy, přírodopisu, sociální, politické a filozofické nauky.

Dělníci si od akademie neslibovali pouze kulturní a vzdělávací činnost, nýbrž i garanci a koordinaci spolkového života. V realitě měla Dělnická akademie potíže s financováním a sociální demokracie a další dělnické spolky ji příliš pozornosti nevěnovaly. Nicméně se podílela významným způsobem na výchově a vzdělávání dělnictva až do začátku světové války. (Pokorný, 2003, s. 157 – 162)

Česká obec dělnická – v celé střední Evropě a tím i v českých zemích vznikalo odborové hnutí v souvislosti s vývojem sociální demokracie. Její zásadu internacionalismu a změnu společnosti na principu zespolečnění výrobních prostředků nepřijala výrazná část dělnictva, která se vícekrát pokoušela o založení české národní dělnické strany. Skutečný nástup národně orientovaných dělníků umožnilo již zmíněné protistátoprávní prohlášení české sociální demokracie z roku 1897. Po tomto kroku sociální demokracie se odtrhla část dělníků a za pomoci českých měšťanských politiků založila Českou stranu národně sociální.

Během roku 1902 se konaly časté porady, které byly vedeny potřebou založení odborového hnutí národních dělníků. Téhož roku vznikla v Praze Česká obec dělnická, která si vytyčila úkol hájit hospodářské a sociální zájmy svých členů, podílet se na sociálních a hospodářských reformách, pěstovat národní uvědomění, ale také vzdělání a poskytování hmotné podpory. K dělnické obci se tehdy hlásilo takřka 8 000 členů sdružených do 30 odborových spolků a organizací, její program prosazovalo 12 časopisů. Česká obec dělnická však byla počátkem 20. století díky národním a sociálnímu programu silně omezována vládou. Koncem války však vliv národních dělníků a jejich odborové centrály vzrostl díky mohutnému pražskému stávkovému hnutí, které organizovali. V roce 1917 při mohutných stávkových manifestacích padly požadavky k ukončení války a vzniku samostatného českého státu. Ač byly tyto snahy potlačeny – přispěly k zeslabení státní autority a k velkému posílení protirakouského odboje. (Pokorný, 2008, s. 316 – 319)

Činnost dělnických spolků a odborového hnutí mělo za následek nepřehlédnutelnou společenskou a politickou mobilizaci českého dělnictva. Na jedné straně sloužila činnost výchovně vzdělávacích aktivit k zlepšení třídního uvědomění a třídní emancipace dělnictva v případě sociální demokracie, na druhé straně také pracovala na začlenění dělnictva do národního organismu a jeho splynutím s českým národním zájmem se sociální citlivostí v případě národních sociálů. Vlastenecká výchova a výchova dělnictva k národnímu uvědomění byla především doménou spolků a organizací blízkým České straně národně sociální, jež se stala politickou oporou národa a dělnictva při vzniku Československé republiky.

3.3 Významní představitelé vlastenecké výchovy

Významných představitelů vlastenecké výchovy či osvěty je v období Rakouska – Uherska poměrně hodně. Jedná se o nepříliš známé osobnosti, které se však svou prací významně zasloužili o šíření národního uvědomění. Pro toto období byly vybrány následující osobnosti, kterým bude věnována pozornost – Josef Černý, Vojtěch Náprstek a Františka Plamínková.

V souvislosti s vlasteneckou výchovou je potřebné uvést, že v případě těchto i dalších osobností v této práci zmíněných se nejedná o vlasteneckou výchovu jako školní předmět, nýbrž o dobrovolnou snahu o vytvoření národního sebeuvědomění. Tato výchova měla charakter přímý (cílená výchova a vzdělávání ve spolcích a politických organizacích) i nepřímý (vliv samotného prostředí – národní a vlastenecký charakter) a v žádném případě se nevztahovala jen na mládež, ale oslovovala všechny věkové skupiny a sociální vrstvy národa.

I výše zmínění představitelé vlastenectví a vlastenecké výchovy v období po vzniku dualismu se ztotožňovali s vlastenectvím jako s důležitým mravním principem člověka a společnosti, který v sobě nese mnoho dalších atributů. Pro tento postoj jsou příznačné následující hodnoty:

- racionální chápání skutečnosti (vysoká prestiž vědy, slabne vliv náboženství)
- vysoká míra osobní svobody jedince (patříčně regulovaná odpovědností)
- fungující společnost, řízená na základě racionálního poznání společenských zákonitostí

- mravní zdokonalování, poznávání pravdy. (Kraus, 2006, s. 17)

Josef Černý (1863 – 1942) – byl český učitel, který přikládal důležitý význam veřejnému životu a výchovnému působení v něm. Jeho individuální politický vývoj dokumentoval posun značné části české společnosti od mladočechů přes radikální pokrokaře k národním socialistům či sociálům. Díky fascinaci Tyršovým programem sokolské organizace prosazoval během své dráhy učitelského funkcionáře zvýšení akceschopnosti a účinnosti učitelské organizace. Na přelomu 19. a 20. století působil na své kolegy jako člověk, který rezignuje na svoji kariéru pedagoga (neusiloval o postup na měšťanskou školu, protože by nemohl odpovědět na otázky zkušební komise tak, aby se jim odpověď líbila).

Hlavní úkol výchovy spatřoval v rozvoji osobnosti a jejím zdokonalení. Dle něj měl blahodárný vliv výchovy zasáhnout celé společenství a nikoliv zvýhodňovat vybrané jedince proti ostatním a podporovat sobecké tendence. V osvobození osobnosti viděl Černý pouze účel dočasný, který se posléze stane prostředkem vyššího, sociálního účelu, jinak řečeno osobnost podřizoval kolektivu. Z těchto okolností se výchova stávala také nejdůležitějším prvkem transformace společnosti ve vývojově vyšší stadium – ve společnost oduševnělou, která bude sledovat i zájmy vyšší než pouze hmotné, ekonomické, živočišné. Černý se v roce 1901 stal poslancem, ale nesmířil se s běžnou stranickou politikou. V politice chtěl kulturní snahy povýšit nad snahy ekonomické. Zajímavé pro dnešní dobu bylo, že Černý horlil spíše za povinnost a morální odpovědnost než-li za práva.

Publikoval články s lidovými výchovnou tematikou bohatou na morální a humanitní apely. Lidé podle něho potřebují učitele i mimo školu, protože žije špatně, lehkomyšlně a je nezbytné, aby ho někdo vzdělával, povznášel a vedl správným směrem. Zvláštní odpovědnost připisoval Černý žurnalistice. Ta by měla přestat podněcovat stranické vášně a nízké pudy, novináři by ve své práci neměli vidět jen zaměstnání, měli ji naopak chápat jako kulturní poslání (velmi podobné současnému stavu žurnalistiky pozn. autor).

Těžiště vzdělávací a výchovné činnosti viděl Černý v přednáškách, které by pojednávaly o praktických potřebách lidu a zvyšovaly jeho kulturní úroveň. (Pokorný, 2003, s. 77 – 82)

Vojtěch Náprstek (1826 – 1894) – „byl český vlastenec, filantrop a bojovník za práva žen. Narodil se v rodině manželů Fingerhutových (majitelů lihovaru); do roku 1880 se Náprstek jmenoval Adalbert Fingerhut. Studoval klasické gymnázium. Již od raného dětství projevoval zájem o cizí kultury a chtěl studovat orientalistiku. Na přání matky ale začal studovat práva ve Vídni.

Během studií práv se v roce 1848 zúčastnil povstání v Praze i ve Vídni. Poté, co byla revoluce potlačena, odešel do emigrace do USA. Ve Spojených státech prožil celkem 10 let, v jejichž průběhu se živil různými činnostmi: truhlář, nádeník, knihkupec, politik.

Jeho knihkupectví se stalo významným krajanským střediskem pro vystěhovalce přicházející z Čech. Byl členem vládní expedice, jejíž úkol byl prozkoumat indiánský kmen Dakota; toto byl pravděpodobně první impuls, který jej nasměroval k národopisu.

V roce 1858 se vrátil do Prahy a změnil - za vydatné spoluúčasti své matky Anny Náprstkové - rodinný pivovar "U Halánků" na dnešním Betlémském náměstí na centrum české inteligence. Zde se zasazoval za šíření osvětové činnosti, propagoval emancipaci žen a podporoval šíření pokroku do domácností (Americký klub dam).

Byl považován za „Českého konzula“ všech Čechů žijících v zahraničí. Také díky tomu stále více rostly jeho sbírky, proto roku 1862 změnil svůj rodný dům na České průmyslové muzeum (dnešní Náprstkovo muzeum), jehož významným sponzorem byla jeho matka. Přispěvateli do jeho sbírek byli například cestovatelé Emil Holub, Josef Kořenský, Enrique Stanko Vráz, zoolog Antonín Frič a jazykovědec Bedřich Hrozný.

Pomalu se ztrácel původní účel muzea, a to přinášet lidem praktické ukázky pokroku, a stále větší důraz byl kladen na rostoucí národopisné sbírky. V roce 1866, když už bývalý rodinný pivovar nestačil, dal Náprstek postavit budovu novou, která dodnes nese jméno svého zakladatele - Náprstkovo muzeum. 1. června roku 1888 společně s Vilémem Kurzem založil Klub českých turistů.

Jeho velký zájem o pokrok byl patrný i po jeho smrti, kdy se jako jeden z prvních Čechů přál být zpopelněn. Protože to však tehdejší rakousko-uherské zákony neumožňovaly, musely být jeho ostatky převezeny ke zpopelnění do sousedního Saska. Ve své závěti svůj majetek přičkl svému muzeu; součástí jeho osobních sbírek bylo 46 000 svazků knih a 18 000 fotografií.“ (http://cs.wikipedia.org/wiki/Vojtěch_Náprstek)

Františka Plamínková (1875 – 1942) – byla česká národně socialistická politička, vlastenka, novinářka a bojovnice za práva žen. Bojovala za zrušení celibátu žen, za rovnoprávnost mužů a žen a také za volební právo žen. Byla zakladatelkou Ženského klubu českého (vznik 1903) a předsedkyní Výboru pro volební právo žen a členkou dalších spolků. Bývá označována za první českou feministku.

Její významnou zásluhou bylo letité vyjednávání s politickými stranami ohledně volebního práva žen. Plamínková ovlivnila politické programy českých politických stran ve prospěch žen. Sociální demokraté, národní sociálové i státoprávníci přijali podporu ženského volebního práva díky její neúnavnému politickému aktivismu. V rámci ženských spolků, byla učitelkou, působila jako garantka osvětových seminářů se zaměřením na práva žen. K myšlence vlastenectví a českého státního práva nebyla vlažná a ženy, kromě jejich nároku na práva, vedla také k angažovanému vlasteneckému postoji. V rámci heydrichiády byla odvečena a zastřelena.

3.4 Vlastenecká výchova v období ČSR

Po 1. světové válce v roce 1918 se Rakousko – Uherská monarchie rozpadla na několik nových státních celků. Jedním z nich byla Československá republika. Díky zahraničně politickým aktivitám Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše a dalších, aktivitám československých legií a také domácího odboje vznikl novodobý československý stát. Podoba státu více či méně naplňovala představy českých vlastenců, kteří se zasazovali o české státní právo. 28. října 1918 byl státoprávní požadavek zcela naplněn vznikem samostatného českého státu. Podobu Československa z pohledu hranic určovaly celkem tři smlouvy: Versailleská mírová smlouva s Německem, Saintgermainská mírová smlouva s Rakouskem a Trianonská mírová smlouva s Maďarskem. Československo bylo složeno z historických zemí Čech, Moravy, Slezska, Horních Uher a Zakarpatské Ukrajiny. (Pacner, 2001, s. 50)

Stát byl postaven na principech parlamentní demokracie s poměrně silným postavením prezidenta. Požadavky vlastenců byly splněny ústavním zřízením, všeobecným volebním právem, vznikem třídních politických stran a legalitou jejich aktivit. Nový československý stát však v jeho dvacetileté existenci čekalo mnoho dramatických momentů. Vznik Komunistické strany Československa, vznik fašistických uskupení, hospodářská krize,

nástup autoritativních a totalitních režimů v Německu a Rakousku, vliv Svazu sovětských socialistických republik na politiku Komunistické strany Československa, separatistické tendence slovenských nacionalistů, Masarykovy nedobré vztahy s římskokatolickou církví a jeho sporný národnostní koncept čechoslovakismu a mnoho dalších událostí, které narušovaly svrchovanost mladého státu. Vlastenectví však nemělo jen jednu podobu Masarykova humanitního světonázoru, kterým byla ovlivněna tehdejší politická levice, byla i opozice, která vycházela z konzervativních stanovisek a českého pravicového nacionalismu (agrárníci, národní demokracie a část českých socialistů). V nové republice existovaly problémy s radikálním dělnictvem, které bylo blízké komunistické straně. Volali po třídním boji a diktatuře proletariátu po vzoru Sovětského svazu.

Po vzniku republiky se oporou státu staly Československá obec sokolská, Československá obec legionářská a další vlastenecké spolky, které udržovaly vlasteneckou výchovu ve společnosti, dosah, význam a vliv těchto spolků byl velmi silný. Sociální demokraté a čeští (národní) socialisté podporovali pokrokové tradice, na nichž vznikli, byli také oporou prezidenta Masaryka a demokratického uspořádání republiky. Československá republika byla skutečně jedním z prvních moderních demokratických států střední Evropy stojících na kontinuálním emancipačním vývoji z 18. století. Filozoficky byl stát založen na osvícenské protestantské tradici, která nepřála politickému katolicismu. To přivedlo mnohokrát Masarykovy stoupence a jeho samotného do konfliktu s Vatikánem a českými katolíky. Byl akcentován Palackého výklad dějin (vrcholem bylo husitství).

Tento stát de facto zanikl 30. 9. 1938 podepsáním mnichovské dohody a postoupení pohraničních území Německé říši. Česká svrchovanost přežívala v deformované podobě tzv. Druhé republiky, která zanikla Výnosem o zřízení Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939. Na příštích padesát let byly myšlenky a snahy velikánů, obrozenců a vlastenců marginalizovány a pošlapávány totalitními systémy národního socialismu a komunismu.

Pro vlasteneckou výchovu v letech 1918 – 1938 je klíčová činnost **Československé obce sokolské**, jež se mohla plnohodnotně v tomto období naplněném občanskými svobodami rozvíjet. Členy Sokola byli i prezidenti Masaryk a Beneš. Sokol vychovával několik generací k pozitivnímu vlastenectví bez nenávisti k ostatním národům, zároveň však vyzýval k morálnímu boji vůči uzurpátorům svobody. Sokol sdružoval prakticky všechny sociální vrstvy a jejich společným jmenovatelem byla právě láska k vlasti, pohybu

a pomoci bližnímu. Sokol nesl významné mravní a humanitní poselství úcty člověka k člověku. Program vlastenecké výchovy Sokola byl nesmírně všestranný, pořádal veřejná vystoupení, akademie, kulturní besedy, šibřinky, turistické výlety, zahraniční zájezdy, tábory mládeže, divadelní a loutková představení, hudební a pěvecké koncerty, přednášky, výstavy, vydával několik časopisů a příruček.

Vyvrcholením těchto aktivit pořádal Sokol Všesokolské slety. Jednalo se o skupinová veřejná cvičení s bohatým kulturním doprovodným programem. Zároveň to byla manifestace českého entuziasmu a vlastenectví. Sokol v období první republiky realizoval celkem čtyři slety, z nichž ten poslední byl projevem připravenosti českého lidu na nacistickou agresi. Mnoho sokolů se také podílelo na vzniku republiky a činnosti československých legií. Sokol byl i po vzniku republiky záložní vojenskou silou – byl vybaven lehkými zbraněmi a v případě potřeby byl připraven k obraně vlasti. Protektorátní a nacistické orgány Sokol na jaře roku 1941 zakázaly. Znakem Sokola byla vysoká osobní etika, které se nacistický a později komunistický režim obával.

Vznik Československa přinesl i změny v institucích výchovy a vzdělávání a ve školství. Byl zrušen vliv římskokatolické církve na školu, celibát učitelek, úlevy ze školní docházky apod. Bylo dosaženo zrovnoprávnění studia dívek a chlapců.

Významnou změnu přináší až tzv. Malý školský zákon z roku 1922. Nechával v platnosti některá ustanovení z dob monarchie. Stanovil osmiletou povinnou docházku, přinesl nový předmět, který se jmenoval občanská nauka. Byly zavedeny i ruční práce pro chlapce a nauka o domácím hospodářství pro dívky. Náboženství i nadále bylo na prvním místě. Tento zákon však rodičům umožnil, aby své dítě mohli z hodin náboženství odhlásit. (Janiš ml., 2009, s. 71)

Paralelně s oficiálním školstvím se u nás ve dvacátých letech začaly rozvíjet tzv. pokusné školy. Celkem fungovalo přes 50 školských zařízení (např. Dům dětství v Horním Krnsku, pokusná pracovní škola v Holešovicích), která byla koncipována jako reformní, tzn. zdůrazňující svobodu dítěte a jeho tvůrčích schopností. Tyto pokusné školy sloužily jako pedagogické laboratoře. (Jůva et al., 2001, s. 37)

4. Vlastenecká výchova v postmoderní době

4.1 Existence vlastenecké výchovy po roce 1989

Období před rokem 1989, kdy veškerou politickou mocí disponovala Komunistická strana Československa, bylo poznamenáno fenoménem tzv. vlasteneckého internacionalismu. Tato podoba vlastenectví byla deformována teorií marxismu-leninismu, který měl třídně internacionální charakter (viz heslo „Proletáři všech zemí, spojte se). Tomuto duchu byla také podřízena výchova či převýchova společnosti a všech věkových a sociálních skupin. Došlo k sociální nivelizaci, která byla zapříčiněna odstraněním soukromého vlastnictví a jeho nahrazením kolektivním, přesněji řečeno státním vlastnictvím. Před rokem 1989 byla výchova organizována státem a organizacemi podřízenými státnímu aparátu. Socialistické školství bylo poznamenáno silnou ideologizací prakticky na všech jeho stupních. Možnost zakládání dobrovolných občanských spolků a organizací byla znemožněna zákonným monopolem státu na tuto činnost.

Kromě školství byly hlavními nástroji výchovy k tzv. angažovanému a uvědomělému vlasteneckému internacionalismu organizace Národní fronty. Národní fronta existovala jak na federální, tak na národních úrovních. Z organizací Národní fronty měla klíčový vliv na výchovu mládeže organizace Socialistického svazu mládeže (SSM), která sdružovala děti a mládež od šesti let věku. Po nástupu školní docházky se o volnočasové aktivity dětí starala Pionýrská organizace SSM. SSM měl připravovat děti a mládež k pozdějšímu vstupu do komunistické strany a vést je k společenské angažovanosti ve prospěch socialismu.

Po vnitropolitických a zahraničně politických změnách v roce 1989 (demontáž socialistického zřízení ve střední a východní Evropě), restauraci tržního hospodářství a občanských svobod se opět otevřela možnost k realizaci vlastenecké výchovy. Vlastenecká výchova k překvapení mnohých vlasteneckých aktivistů však zůstala na periférii zájmu. V prvních obdobích sametové revoluce v roce 1989 docházelo k jisté národní euforii, ta však měla krátkého trvání. Časoprostor devadesátých let a začátku 21. století se v mnoha ohledech značně liší a liší od atmosféry doby zakladatelů Československa.

Nastal proces globalizace světa. Stalo se tak možnostmi komunikace, spojením ekonomickým a finančním. Globalizace vytváří nové prostředí pro prosazování

skupinových komerčních a politických nebo také národnostních či náboženských zájmů (Mühlpachr, 2004, s. 13 – 14)

Dle Spenglera (2010) je civilizace posledním stadiem kultury. Můžeme tím rozumět, že je nutné si položit otázku, zda-li civilizace, jejíž znaky jsou vysoká provázanost státních a komerčních institucí napříč kontinenty, pokročilé technologie, zkracování prostoru a času, konzumní styl života a přílišná svoboda (rozlišení práv a odpovědností, kdy dominují práva), má možnost a schopnost další kontinuity či je to finální stadium před jejím zánikem? Otázka je spíše prozaická, avšak nutí sociální vědce a veřejnost k zamyšlení – kam vlastně jdeme a za čím?

Po roce 1989 nastala reálná možnost obnovovat spolky, které byly socialistickým režimem zakázány. Svou činnost obnovila Česká obec sokolská, Skaut, Československá obec legionářská a další. Existují však přinejmenším dva faktory, které neusnadnily rozvoj výchovy k vlastenectví u nás. Obnovitelé Sokola a dalších vlasteneckých spolků byli lidé vyššího věku a stát se soustředil na rozvoj konzumní společnosti po vzoru západní Evropy. Vyšší ideály oběti člověka pro vlast, svobodu a demokracii byly zastíněny touhou po nabývání majetku a uspokojování materiálních potřeb v masovém měřítku. Touha po výrobcích a možnostech uspokojování materiálních potřeb a jejich „dohánění“ po 40 let nedostatku těchto komodit vzala za své.

Ve školství se o vlastenecké výchově po roce 1989 hovořit nedá, protože pedagogičtí pracovníci ani v duchu vlastenectví vychovávat mladou generaci občanů jednoduše nemohli. Díky čtyřiceti rokům ideologizace školství marxismem-leninismem si tyto kompetence nemohli osvojit. Sokol a další organizace s bohatou minulostí měly ztížené podmínky díky stárnoucí členské základně a také podmínkám (makrosociálním), které výchově k vlastenectví nepřály a nepřejí. Globalizace a sjednocování národních států do nadnárodních celků vlastenecké postoje příslušníků jednotlivých národů marginalizuje.

V této době již neexistují velké a masové organizace jako v minulosti, které by měly primárně za cíl výchovu k vlastenectví a angažovanému společenskému chování. Jsou však občanská a neformální sdružení, z pohledu společnosti marginální, která tuto činnost mají jako hlavní náplň své činnosti. Z devadesátých let budu jmenovat občanské sdružení Vlasteneckou ligu a ze současnosti neformální studentské sdružení Červenobílí a občanské sdružení Svornost.

Vlastenecká liga – byla zaregistrována v roce 1993. Na počátku historie stála idea organizačního sjednocení kališnických skinheads, kteří čerpali z ideových motivů, jež se nacházely v textech první české skinheadské skupiny Orlík, tj. na bojový odkaz husitství. Vycházela z definice vlastenectví jako pocitu věrnosti k české zemi, k jejímu způsobu života, tradicím a kulturním hodnotám, a snahy je bránit před pošpiňováním. Svoji identitu odvozovali z tradic husitství, ale i prvního, druhého a třetího odboje. Ideové postoje vycházely z autoritativního konzervatismu. Vlastenecká liga odmítala komunismus, anarchismus i fašismus. (Smolík et al., 2011, s. 228 – 229)

V průběhu své existence realizovala přednáškovou, osvětovou a vlastivědnou činnost související především se slavnými momenty české historie. Nepříznivým faktem je, že její mediální obraz byl zkreslován díky její provázanosti se skinheadskou subkulturou – byť protinacistického ražení (Vlastenecká liga byla popisována jako extremistická organizace). Její činnost byla fakticky ukončena mezi lety 2003 – 2004.

Červenobílí – v roce 2010 vzniklo neformální studentské vlastenecké hnutí Červenobílí. Jejich hlavní snahou je pozvednutí vlastenectví v českých zemích. Členská základna je tvořena zejména studenty vysokých škol, ale prostor pro činnost má každý občan ztotožněný s jejich vlasteneckým konceptem, který je vyjádřen heslem „Opinio multiplex patria una“ (mnoho názorů, jedné vlasti). Červenobílí lpí na pluralismu názorů svých členů a nejsou svázáni politickými ideologiemi a tzv. – ismy, které v současné době zahlcují společenskovední terminologii.

Z pohledu vlastenecké výchovy vyvíjejí následující činnost: organizují přednášky a diskusní večery s vlastivědnou a společenskovední tematikou, filmové večery, divadelní večery, sportovní aktivity a pietní setkávání. Jejich snahou je nabídnout studentům aktivní a organizovaný způsob trávení volného času. Na jejich internetových stránkách také najdete recenze, úvahy a medailonky významných osobností české historie a kultury, které se zasloužily o český stát.

Svornost – občanské sdružení, které vzniklo v roce 2005. Snaží se o udržování českých tradic a posilování národního uvědomění ve formě kulturních, společenských a sportovních akcí. Svornost usiluje o posilování pozitivních prvků vlastenectví a odmítá totalitní ideologie (národní socialismus, komunismus). Část členské základny Svornosti v minulosti

působila v občanském sdružení Vlastenecká liga nebo působila volně v rámci kališnického (husitského) proudu skinheadské subkultury. (Smolík et al., 2011, s. 241)

Společným jmenovatelem ideových fundamentů těchto sdružení je odpor vůči multikulturalismu, světoobčanství a postmoderním hodnotám. Díky těmto faktům jsou tato sdružení v kontextu české společnosti, která je přímo a nepřímo vychovávána ke zcela opačným postojům, okrajová a s minimálním vlivem. Sdělovací prostředky a část odborné veřejnosti je díky vlastenectví a obhajobě národního státu nepřesně označuje vágním pojmem extremisté či extremismus. Současní politologové tato sdružení popisují jako vlastenecká či národovecká a neřadí je do přežitě konceptu extremismu. Výsledky společenskovedního výzkumu vlasteneckých organizací, vyvíjejících vlasteneckou výchovu, bývají sdělovacími prostředky neakceptovány.

4.2 Multikulturní výchova jako nástupkyně výchovy vlastenecké

Název tohoto oddílu je chápán z pohledu kontinuity svobodné české společnosti před nástupem nacismu, kdy existovala masová a organizovaná vlastenecká výchova a společnosti současné, která se k tradicím Československé republiky hlásí. Název této podkapitoly onu diskontinuitu padesáti let nesvobody a absence demokratických principů pomíjí.

„Multikulturní (interkulturní) výchova je edukační činnost zaměřená na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách a v mimoškolních zařízeních, v osvětových akcích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních. Jsou s ní spojovány velké naděje, i značné finanční prostředky, ale její skutečný efekt není spolehlivě prokázán.“ (Průcha, 2011, s. 15)

Západní Evropa, která je značně zasažená desítkami let otevřené přistěhovalecké či ještě starší koloniální politiky, se chtěla humánně a v rámci lidských práv vyrovnat s usídlením především neevropského obyvatelstva v jednotlivých zemích. Toto přistěhovalé obyvatelstvo se rekrutuje z odlišných kulturních a civilizačních okruhů. Jedná se především

o náboženské, kulturní a rasové rozdíly mezi „přijímajícími a přijímanými“. Jako odpověď na tuto sociální realitu vznikl koncept multikulturní politiky, zkráceně multikulturalismu. Z historie multikulturalismu známe, z naší národní zkušenosti konkrétně, v případě mnohonárodnostního Rakousko – Uherska, že tento multikulturalismus se však fundamentálně a kvalitativně lišil od toho současného. Je také otázkou, jestli je postmoderní pojem multikulturalismu vztažitelný na tehdejší sociální realitu. Kultura, náboženství a společenské normy mnohokulturních a mnohonárodnostních států 19. a 20. století totiž vycházely z jednoho civilizačního anticko-křesťanského okruhu.

Země bývalého socialistického bloku, tedy i dnešní Česká republika, tyto kvalitativní změny ve skladbě obyvatelstva díky uzavřenosti socialistického státu nezaznamenala. Obyvatelstvo Československé socialistické republiky bylo silně homogenní. Vzhledem k tomu, že se Česká republika politicky a kulturně zapojila do mezinárodních a nadnárodních společenství tzv. euroatlantické civilizace, která koncept multikulturalismu realizuje v praxi, začala s tímto fenoménem a postupným přistěhovalectvím také pracovat. Sociální realita ekonomicky a politicky významných zemí Evropy, jako je Německo a Francie, však není z pohledu počtu neevropských obyvatel srovnatelná se sociální realitou v České republice.

Vzhledem k problematickým jevům doprovázejícím multikulturní politiku v západní Evropě (vytváření přistěhovaleckých ghett, náboženský terorismus, zvýšená kriminalita, neúcta k demokratickým principům atd.) a vyjádření čelních politických představitelů Německa, Francie a Velké Británie, že multikulturalismus selhal, je nutné si položit otázku, zda-li multikulturní výchova je opodstatněná ve vztahu k zemím, které nemají výraznou složku neevropského obyvatelstva v sociálním organismu? Např. Roger Scruton se nechává slyšet, že jediným řešením možného stavu je asimilační a nikoliv multikulturní politika, která nechává svébytnost kulturním a náboženským odlišnostem přistěhovalců. Dá se to také vyložit, že náboženské a kulturní rozdíly mezi domácím a přistěhovalým obyvatelstvem jsou natolik zásadní, že jsou prostorově neslučitelné. Zde se však dostáváme do konfliktu se současným chápáním lidských práv, ze kterého multikulturalismus vychází.

Multikulturní výchova však v sobě nese mnoho ideálů, kterými byla naplněna vlastenecká výchova minulého století. Jsou to ideje humanity, tolerance a sociální pomoci. V tomto ohledu je multikulturní výchova pomocným instrumentem ke vzniku sociálního

prostředí bez rasového, etnického a náboženského násilí, v čemž je její velká cena. Důsledky multikulturalismu jsou také předmětem výzkumu sociální pedagogiky.

4.3 Jevy xenofobie a oikofobie

Pojmy xenofobie a oikofobie vznikly jako reakce na měnící se skladbu obyvatelstva v Evropě 20. a 21. století. Evropské společnosti se změnily a mění vlivem působení přistěhovalého obyvatelstva pocházejícího z odlišných kulturních a náboženských okruhů. Díky těmto rozdílům se projevují jak u domácího, tak u přistěhovalého obyvatelstva projevy strachu z druhé strany, původcem těchto fobií mohou být iracionální či racionální obavy o vlastní existenci. V případě toho iracionálního strachu můžeme hovořit o xenofobii.

„Xenofobie je termín, který je nejčastěji definován jako chorobný odpor k cizincům (a všemu cizímu) a strachu z nich. Xenofobie je primitivní forma šovinismu, vztahující se ke všem cizím národům (etnikům, menšinám) bez rozdílu. Xenofobie je spojena s velmi silným heterostereotypem (způsob posuzování své vlastní etnické či národnostní skupiny). Xenofobie vzrůstá, když se sociální útvary ocitají v sociální, ekonomické či politické krizi nebo v kritické či nesrozumitelné situaci – situaci velkých změn. Cizí, tudíž subjektivně vnímané jako nebezpečné, se stává obětním beránkem jakožto „snadno definovatelný“ původce nesnází.“ (Smolík et al., 2011, s. 213)

S xenofobií se můžeme setkávat prakticky u všech sociálních skupin, tento v základu nebezpečný fenomén mnohdy snadno přerůstá v otevřenou rasovou a náboženskou nenávist. Tato nenávist z drtivé většiny případů vychází z neznalosti jiných kultur, národů a etnik. Projevuje se předsudečným chováním a jednáním ve styku s projevy jiných kultur. K tomu dostačují vnější znaky odlišnosti, jako je barva pleti, odívání a jiné etické návyky. Na xenofobii, především ve vztahu k islámským kulturám, měly vliv události z 11. září 2001 a dalších sebevražedných či jiných teroristických akcí islámských fundamentalistů proti západní civilizaci. Díky tomu vznikl obraz každého muslima jako teroristy. Xenofobie je tedy nebezpečným společenským jevem, jehož existenci nelze podněcovat. Významným nástrojem pro mírnění těchto projevů ve společnosti je výchova a vzdělávání. V tomto

ohledu může „poznání“ napomoci k odstraňování xenofobních nálad, což je předmětem multikulturní výchovy.

Existuje však i druhá strana pojmu xenofobie a to je jeho nadměrné a někdy i neoprávněné užívání sdělovacími prostředky a odbornou veřejností. Toto chování má však politické pozadí a je integrální součástí tzv. politické korektnosti. Xenofoby jsou označováni lidé, kteří otevřeně kritizují multikulturní společnost pro její neudržitelnost, evropskou integraci pro demontáž národního státu či obhajují křesťanský charakter Evropy. Takováto deformace vážného jevu a sociologického pojmu xenofobie nepřispívá k jeho serióznosti a vážnosti.

Základem politické korektnosti, která má kořeny v radikalismu 60. let, je názor, že západním společnostem po staletí dominovalo to, čemu se často říká bělošská mužská mocenská struktura či patriarchální hegemonie. Ruku v ruce s tímto názorem jde přesvědčení, že každý kromě bílých heterosexuálních mužů trpěl nějakou formou útlaku a neměl možnost se kulturně projevit. Lidé, kteří věří v liberální demokracii, kulturní a náboženskou homogenitu, volnou soutěž idejí nemusí v urážení západní kultury, propagování homosexuality nebo ve snaze přerozdělit moc vidět nic špatného. Jestliže se jim to nelíbí, mohou přeci svobodně oponovat. Realita je však problematická, s politickou korektností nastává problém, když sama podryvá liberální demokracii a svobodu tím, že na trhu idejí se mohou ze široké škály názorů vyskytovat jen ty, které jsou politicky korektní. Politická korektnost je ideologie, která klasifikuje vybrané skupiny lidí jako oběti, které potřebují ochranu před kritikou. Její příznivci jsou přesvědčeni, že jiný přístup nelze tolerovat. (Browne, 2009, s. 32 – 33)

Opačným jevem xenofobie jako strachu ze všeho cizího je oikofobie. Jedná se o strach a zavržení všeho, co je součástí naší rodné domoviny a kultury. Toto zavržení je důsledkem zvláštního stavu mysli, který se od 2. světové války šíří po celém západním světě a který je obzvláště rozšířen mezi intelektuálními a politickými elitami. Pro tento postoj není nasnadě žádný vhodný termín, i když jeho symptomy známe: jde o sklon stranit v jakémkoliv konfliktu „jim“ oproti „nám“ a o citelnou potřebu očerňovat zvyky, kulturu a instituce, které jsou jednoznačně „naše“. Jelikož je tento stav mysli opakem xenofobie je

možné jej pojmenovat jako oikofobii (oikos – domov, fobie – strach) – tedy zavrhování zděděných tradic a domova. (Scruton, 2011, s. 58 – 59)

Dle Scrutona se naše kultura, zvyky a národní hrdost dostávají do defenzivní polohy. Oikofobie může hypoteticky vznikat jako následek globalizace a ústupu od národních a vlasteneckých ideálů. Tedy ústupu od národního státu, demokracie, svobody projevu a kulturně-sociální vzájemnosti. Vznik nadnárodních společenství a tendence vrcholných západních státníků se podílet na vzniku nového světového řádu (Nový světový řád – tento název užilo několik prezidentů USA a vrcholných představitelů Evropské unie), tedy globální společnosti, napomáhá oikofobním postojům obyvatel. V těchto ohledech není posilování vlastenectví ve formě výchovy žádoucí těmto metapolitickým cílům.

Na druhé straně je pojem oikofobie zneužíván zejména krajní pravici. Krajní pravice (hlavně neonacismus), která je sice heterogenní, má jeden společný jmenovatel. Tímto jmenovatelem či ideovým fundamentem je odmítání prakticky všech pokrokových tradic, na kterých angažované vlastenectví a státotvorný nacionalismus vznikly. Svoboda, demokracie a humanita jsou pojmy, vůči kterým se krajní pravice vymezuje, avšak se také vymezuje vůči postmoderním hodnotám, v čemž není osamocena. Jako zástěrka pro jejich projevy rasismu a nesnášenlivosti slouží i jev a pojem oikofobie, který je zneužíván jako „zjemňovací“ termín v jejich rétorice.

Přestože jsou jevy xenofobie a oikofobie zlehčovány a zneužívány pro politické cíle, není možné je zavrhnout, protože mají svůj reálný základ, který vykazuje znaky určité nebezpečnosti. Výchova k vlastenectví by v sobě neměla mít komponenty netolerance vůči jiným kulturám a zároveň by neměla vycházet z etnocentrismu a šovinistického chápání vlastní domoviny a národa. Vlastenecká výchova by v první řadě měla být výchovou mravní a etickou.

4.4 Vlastenecká výchova a sociální pedagogika

Vlastenecká výchova jako druh výchovy je záměrným a cílevědomým působením na člověka. Má intencionální i funkcionální charakter. Její základní komponentou je výchova mravní. Jejím cílem a obsahem je především:

- vytvářet kladný vztah k práci a s tím spojené takové vlastnosti jako vytrvalost, houževnatost, ochota ke spolupráci, přesnost, důslednost, odpovědnost
- vytvářet vztah ke společenskému i osobnímu vlastnictví
- vytvářet vztah k vytvořeným hodnotám
- vytvářet sociální citění
- vytvářet vztah k vlasti a národu
- vytvářet humánní vztahy mezi lidmi, úctu mezi lidmi navzájem (Kraus, 2006, s. 15 – 16)

Vlastenecká výchova v minulém a předminulém století byla prosazována v rodinném, školním a společenském (makrosociálním) prostředí. V dnešní době je uplatňována pouze v rodinném a v okrajově společenském prostředí. Její úlohu, především její mravní složku, převzala výchova multikulturní.

Vlastenecká výchova má společná specifika se sociální pedagogikou zejména k:

- a) objektu výchovy – klade důraz nikoli na jedince, ale na sociální skupiny, jedince jako objekt výchovného ovlivňování pojímá v širších souvislostech prostředí, ve kterém žije.
- b) cílům výchovy – preferuje orientaci na altruistické jednání, filantropistické citění, spolupráci a vzájemnou pomoc, především na pomoc „slabším, a směřuje k demokratizaci a humanismu
- c) metodám a prostředkům – upřednostňuje postupy, kterými vychovávaného neovlivňujeme přímo, ale prostřednictvím podmínek, prostředí, využíváním interpersonálních vazeb, režimu, který v jeho prostředí platí, apod. (Kraus, 2008, s. 48 – 49)

„V širším pojetí se sociální pedagogika zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožené ve svém rozvoji, potencionálně

deviantně jednající, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti. Z tohoto pohledu tradiční pedagogika často pojímá a analyzuje výchovný proces poněkud odtržený od života, v jakýchsi skleníkových podmínkách.“ (Kraus et al., 2011, s. 72)

Vlastenecká výchova má tedy se sociální pedagogikou a mravní výchovou mnoho společného. Zjednodušeně by se dalo tvrdit, že vlastenecká a mravní výchova je či by měla být součástí sociálně pedagogického působení. Sociální pedagogika, která zkoumá vliv prostředí a výchovy na jednotlivce a skupinu, může využívat bohatých zdrojů vlastenecké výchovy z minulosti. Vystává však otázka, zda-li vlastenecká výchova není ve svých některých cílech proti konceptu cílů multikulturní výchovy, který sociální pedagogika pojímá za svůj. Jedná se o jedinečnost jiných kultur – zda-li je morální vychovávat (enkulturovat) k českému vlastenectví i příslušníky cizích kultur a náboženství? Další otázkou je, jestli výchova k pozitivnímu vlastenectví může napomáhat ke snížení projevů xenofobie, oikofobie, rasismu a nesnášenlivosti?

5. Empirická část – kvantitativní výzkum vztahu pedagogických pracovníků k vlastenectví a vlastenecké výchově

V praktické části diplomové práce bylo provedeno dotazníkové šetření vztahu pedagogických pracovníků k vlastenectví a vlastenecké výchově. Toto šetření proběhlo na 3 základních školách v městské části Brno-Sever. Cílem tohoto šetření bylo potvrzení či vyvrácení následujících 2 hypotéz:

Hypotéza č. 1 - Většina učitelů ZŠ nejsou pro zavedení zvláštního vzdělávacího předmětu Vlastenecká výchova na II. stupni ZŠ. Hypotézu ověřovaly otázky č. 3, 4, 6, 9.

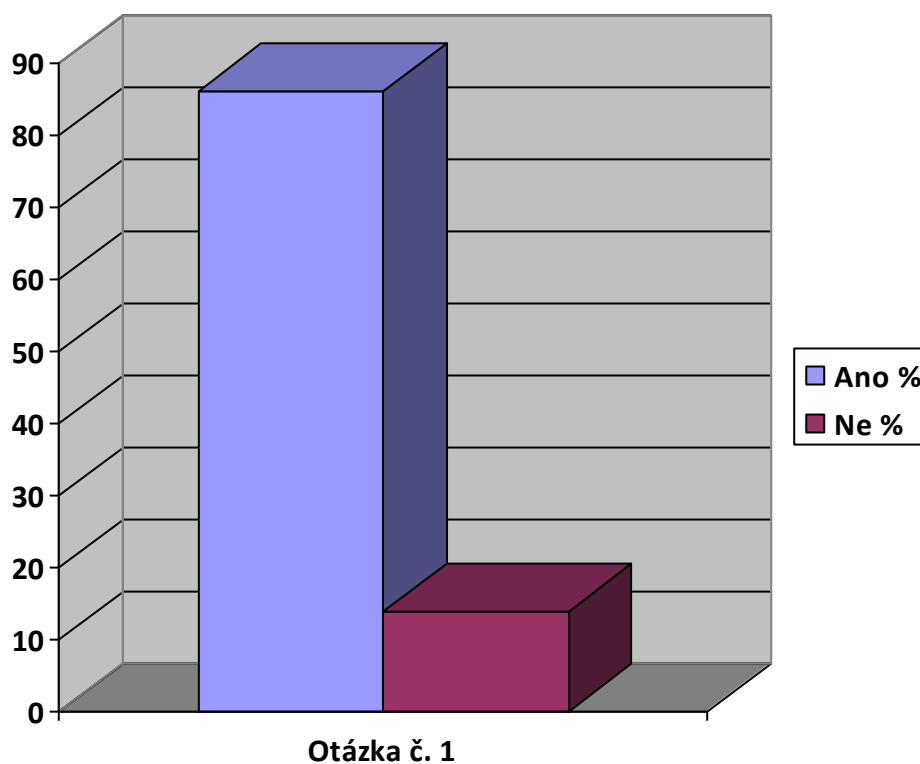
Hypotéza č. 2 - Většina pedagogických pracovníků vnímá pozitivní (kreativní) vlastenectví jako důležitou součást socializované a enkulturované osobnosti. Hypotézu ověřovaly otázky č. 1, 2, 5, 7, 8, 10.

Šetření se dobrovolně a anonymně zúčastnilo 50 pedagogických pracovníků z I. a II. stupně základního vzdělávání. Celkem 41 žen a 9 mužů, z nichž 15 osob bylo do 10 let pedagogické praxe a 35 osob nad 10 let pedagogické praxe. Bylo položeno celkem 10 uzavřených otázek bez třetí možnosti odpovědi „nevím“. Cílem stanovení hypotéz bylo ověřit, zda-li vlastenectví a vlastenecká výchova jsou podle pedagogických pracovníků v kontextu současné společnosti smysluplné ať už jako předmět na II. stupni základních škol či jako součást obecných socializačních činitelů přispívajících k altruismu, společenské angažovanosti a pomoci bližnímu.

Vyhodnocení jednotlivých otázek dotazníku:

Otázka č. 1: Vnímáte výchovu k pozitivnímu vztahu k rodné zemi jako důležitou složku etického vzdělávání a výchovy dětí?

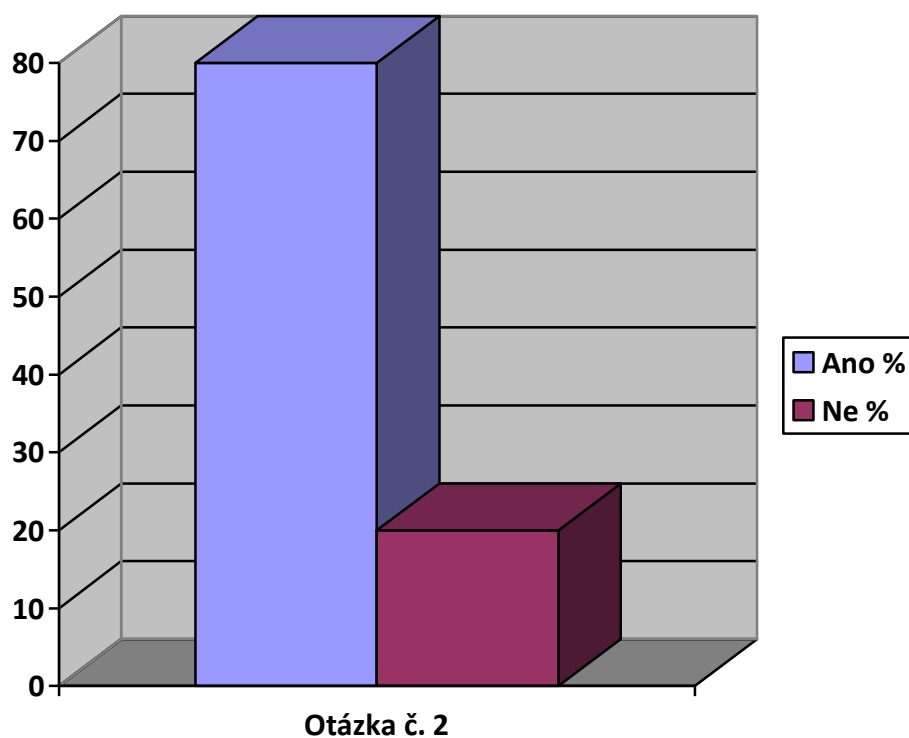
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	43	86
Ne	7	14

V první otázce došlo k ověření hypotézy č. 2

Otázka č. 2: Má být výchova k vlastenectví (pocit sounáležitosti s ostatními spoluobčany, nezištný altruismus, znalost společné historie, reálií, ale také sdílení společného osudu) součástí školního vzdělávání a výchovy?

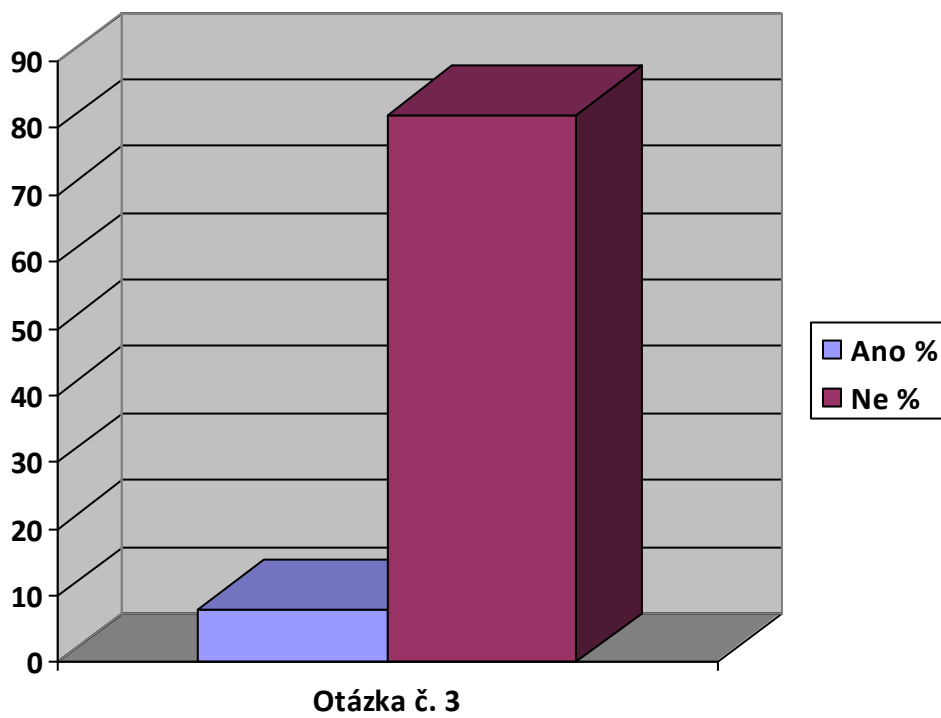
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	40	80
Ne	10	20

V druhé otázce došlo k ověření hypotézy č. 2

Otázka č. 3: Bylo by vhodné zavedení zvláštního předmětu vlastenecká výchova na II. stupni ZŠ?

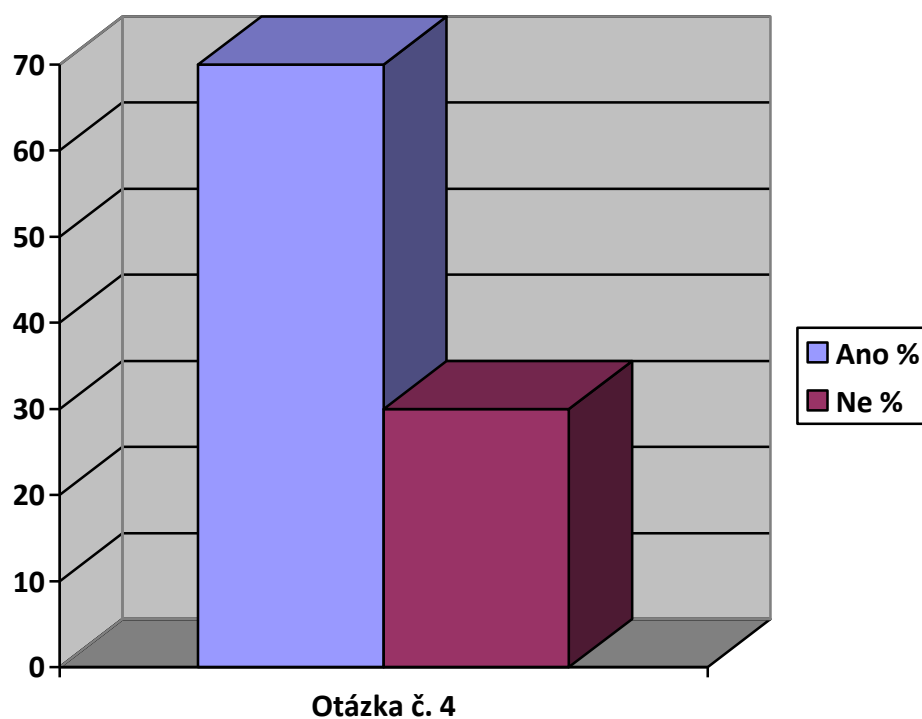
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	4	8
Ne	46	82

Ve třetí otázce došlo k ověření hypotézy č. 1

Otázka č. 4: Jste přesvědčeni, že zavedení předmětu vlastenecká výchova je v kontextu globálních jevů postmoderního světa zbytečností?

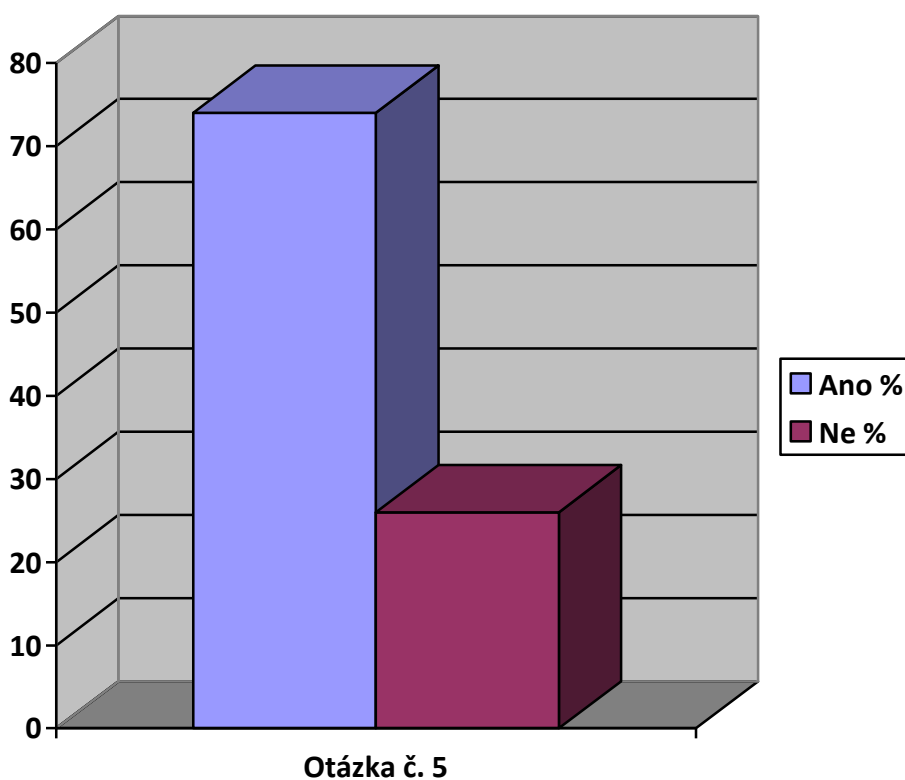
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	35	70
Ne	15	30

Ve čtvrté otázce došlo k ověření hypotézy č. 1

Otázka č. 5: Myslíte si, že koncept multikulturní výchovy je v souvislosti s jevy, jako jsou imigrace a přijímání neevropského obyvatelstva, přijatelných způsobem jak v dětech posilovat kulturní identitu?

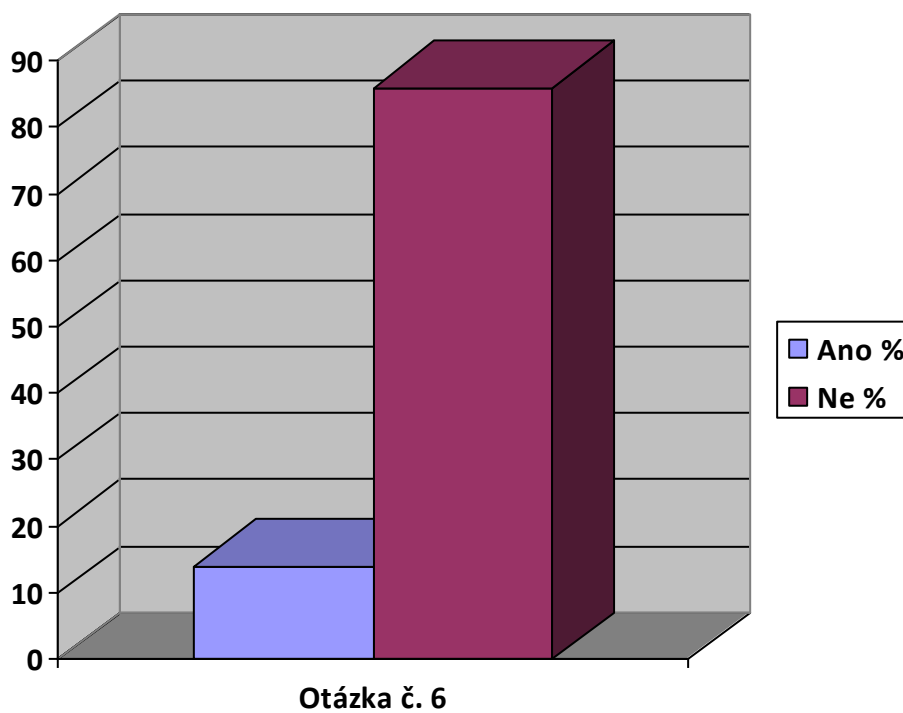
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	37	74
Ne	13	26

V páté otázce došlo k ověření hypotézy č. 2.

Otázka č. 6: Mohla by vlastenecká výchova jako předmět na ZŠ nahradit občanskou nauku?

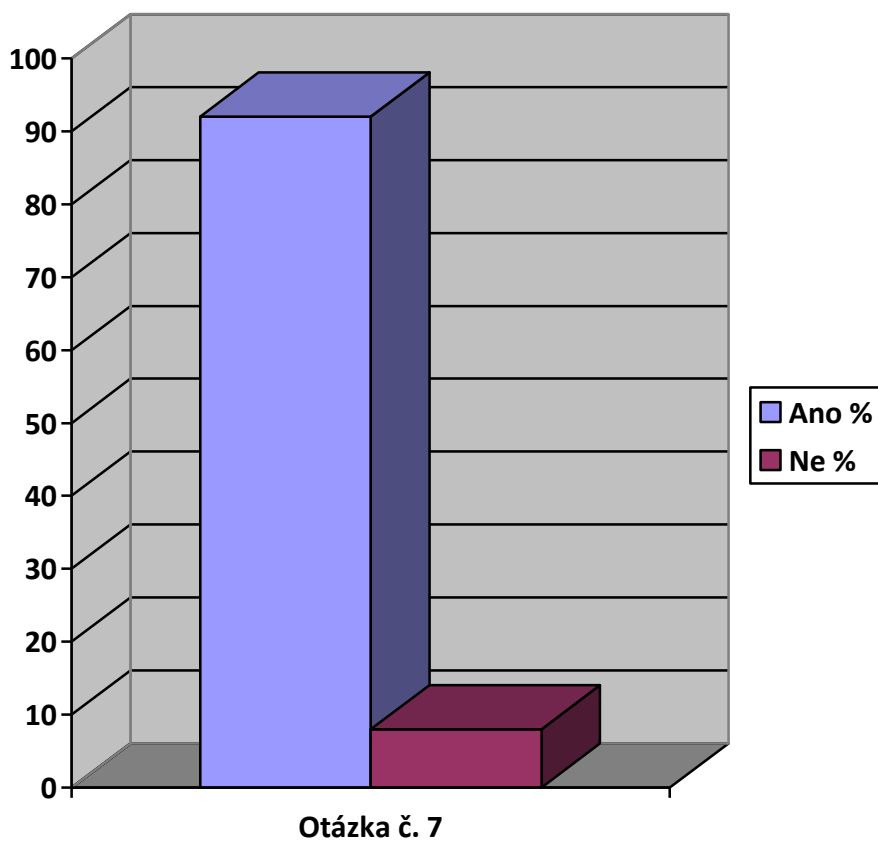
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	7	14
Ne	43	86

V šesté otázce došlo k ověření hypotézy č. 1.

Otázka č. 7: Má být výchova k vlastenectví vedena primárně v rodině?

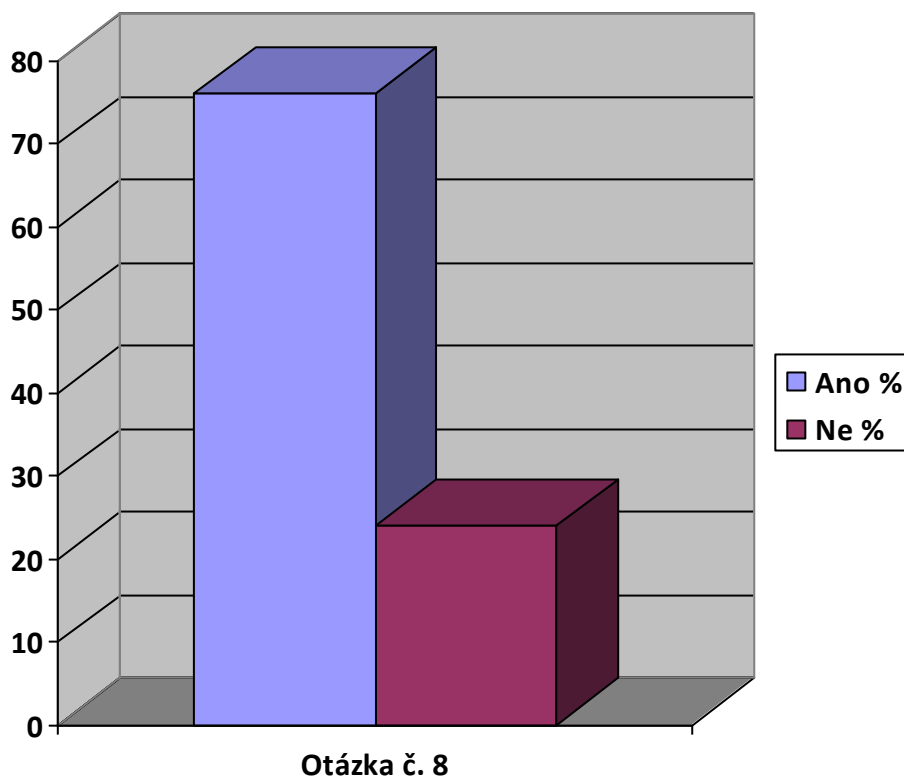
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	46	92
Ne	14	8

V sedmé otázce došlo k potvrzení hypotézy č. 2.

Otázka č. 8: Myslíte si, že výstupní profil žáka ZŠ a později dospělého člověka, který se připravuje na zaměstnání má být spojen s kladným vztahem k rodné zemi, včetně nezištné ochoty pomoci ostatním spoluobčanům a schopnosti se ztotožnit s kulturou vlastní země?

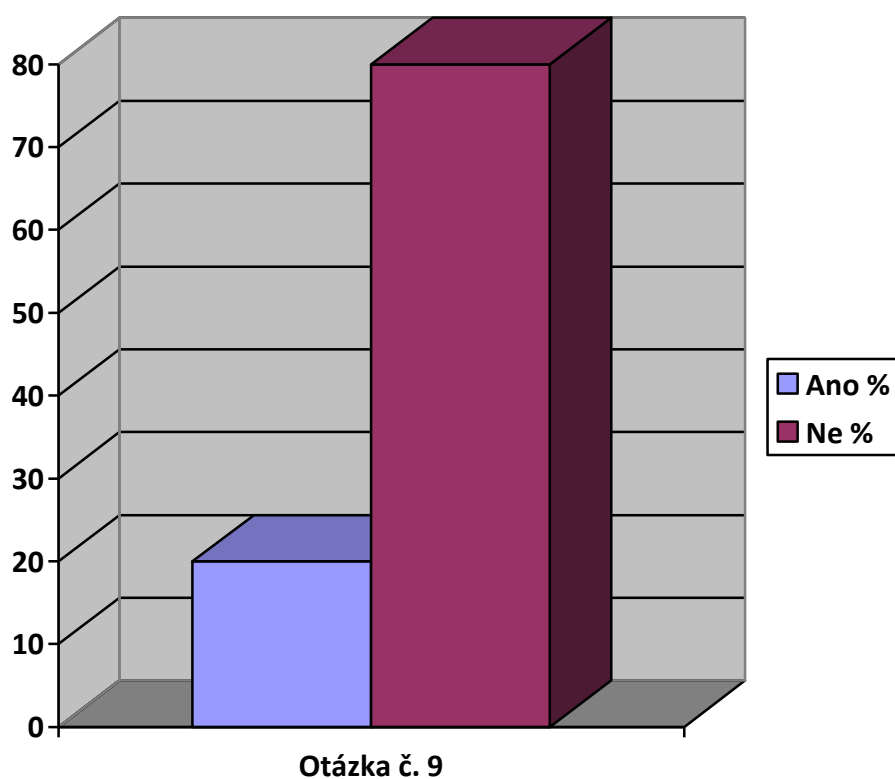
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	38	76
Ne	12	24

V osmé otázce došlo k potvrzení hypotézy č. 2.

Otázka č. 9: Může vlastenecká výchova jako předmět na ZŠ napomoci k tvorbě kvalitního morálního profilu žáka?

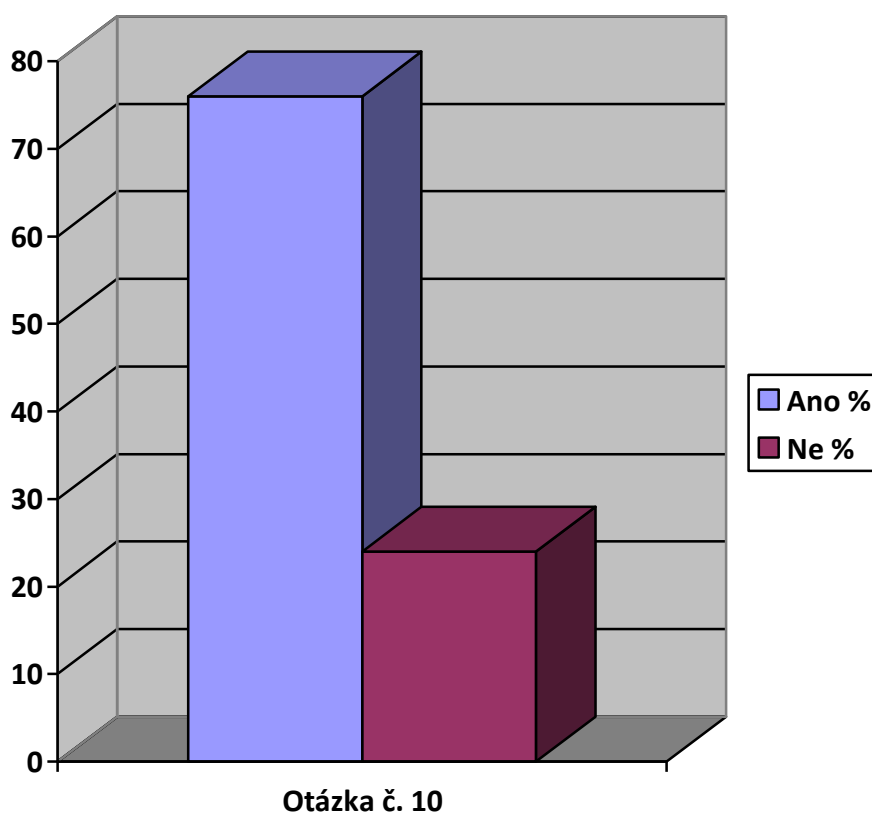
Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	10	20
Ne	40	80

V deváté otázce došlo k potvrzení hypotézy č. 1.

Otázka č. 10: Myslíte si, že napomohlo v historii našich zemí vlastenectví ke vzniku humanitních a všelidských ideálů?

Odpověď:	Počet odpovědí:	%:
Ano	38	76
Ne	12	24

V desáté otázce došlo k potvrzení hypotézy č. 2.

Analýza výsledků a stanovených hypotéz

Ve všech deseti otázkách došlo k verifikaci obou hypotéz vždy s více jak nadpoloviční převahou odpovědí v jejich prospěch. Pedagogičtí pracovníci na základních školách v městské části Brno-Sever nejsou proto, aby byla zavedena vlastenecká výchova jako předmět na základních školách a většina z nich vnímá vlastenectví jako důležitou součást socializované a enkulturované osobnosti.

Vlastenecká výchova nebyla ani v minulosti samostatným předmět v rámci školního vzdělávání, za dob Československé republiky byla součástí občanské výchovy a vždy záleželo na samotných pedagozích, jestli chtěli v rámci některých předmětů k vlastenecké výchově a osvětě vést.

Zajímavým faktem je, že učitelé vnímají multikulturní výchovu jako instrument k posilování kulturní identity v dětech, jistě to má vypovídající hodnotu v době, kdy na dnešních školách se učí i děti z přistěhovaleckých rodin. Tím jsou pedagogové nakloněni jejich kulturní a náboženské realizaci, což je jistě v rámci harmonických mezilidských vztahů žádoucí.

Na začátku dotazníkového výzkumu bylo rozdáno k vyplnění celkem 50 dotazníků, z nichž se vrátilo ke zpracování všechny, a také bylo na všechny otázky odpovězeno. Ve vztahu k jednotlivým otázkám nebyly ze strany pedagogů žádné připomínky a otázky na ně působily jasně a srozumitelně.

Z výsledků tedy vyplývá, že pedagogové nevnímají vlastenectví jako přežitek, ale jako důležitou součást života společnosti a jedince. Tím se nabízí uplatnění vlastenectví především ve volnočasových aktivitách mládeže i dospělých. Realitou však je, že tato výchova je dnes zanedbávána právě ve volnočasových aktivitách. Tím se však otevírá možnost pro dobrovolnictví a spolky, které se vlasteneckou výchovou budou aktivně zabývat.

Závěr

Vlastenecká výchova si prošla během několika století bouřlivým a nesnadným vývojem. V určitých etapách svého vývoje byla ze strany státu společensky nežádoucí a tudíž nelegální. Vlastenci, pedagogové a osvětoví činovníci se přesto snažili ji šířit mezi lidmi. Společenský a globální vývoj ve 20. století zaznamenal mnoho sociálních a politických změn, které měly žádoucí i nežádoucí vliv na šíření vlastenecké výchovy.

V době 21. století vlastenecké výchově a vlastenectví nepřeje především jev globalizace, který s sebou nese další průvodní jevy jako je konzumerismus, hédonismus a materialismus. Vlastenecká výchova a její česká, resp. československá tradice však vždy stavěla na silných morálních, altruistických a filantropistických attributech vlastenectví. České vlastenectví bylo vždy obranné a mělo sloužit ke vzdělávání širokých lidových vrstev.

Multikulturní výchova, která v kontextu migrace a přistěhovalectví usiluje o harmonii kultur, etnik a náboženských menšin žijících na společném území, v podstatě usiluje o podobné ideály jako dříve výchova vlastenecká. Je však oproti vlastenecké výchově kosmopolitní a pluralistní. Světové politické elity jsou přesvědčeny, že multikulturalismus byl a je „slepou uličkou“.

Multikulturalismus se potýká s problémem, který spočívá v neschopnosti jednotlivých kultur najít společnou řeč. Právě posilováním různých odlišností dochází ke vzdalování kultur. Tudíž je možné, že vlastenecká výchova a výchova k lásce k vlasti v budoucnosti nalezne svůj prostor. Má možnost se stát výchovou asimilační a inkluzivní. Vlastenectví totiž v současné době nelze stavět na rase, barvě pleti a dalších odlišnostech. Naopak může pomoci ke vzniku nové, společné identity na občanském principu obdobně jako ve Spojených státech amerických.

Resumé

Vlastenectví a vlasteneckou výchovu jako téma diplomové práce jsem si vybral zcela záměrně, jelikož disponuji rodinnou zkušeností s vlasteneckou výchovou – pojal jsem vědomí, že výchova k úctě k předkům, k vlastní kultuře, zvykům, obyčejům a především k spoluobčanům je na prvním místě. Společnost se však mění a vlastenectví ustupuje ze společenského života a trendy, které přináší především sdělovací prostředky, přejí kosmopolitnímu směřování výchovy, zejména té funkcionální části.

V první kapitole jsem vymezil filozofické základy osvícenství a představil jejich významné reprezentanty. České národní obrození, které vycházelo ze specificky rakouského osvícenství, také vycházelo z ideových základů jejich prvních představitelů. Národní obrození bylo a je novodobým milníkem českých dějin z pohledu rozvoje českého národního uvědomění, kultury, umění a vědy. Národní obrození dalo základy vlastenecké výchově, která kontinuálně přetrvávala až do roku 1938.

Ve druhé a třetí kapitole se věnuji vybraným vlasteneckým, kulturním a sportovním spolkům, které vlastenectví a vlasteneckou výchovu rozvíjely. Činnost a odlišnost dělnického hnutí, které se zasloužilo o šíření vlasteneckých myšlenek především mezi dělníky a negramotnými skupinami obyvatel. Vznik Československé republiky byl vyvrcholením snah českých vlastenců a nacionalistů, kteří desítky let bojovali se zbraní v ruce, ale i v politických kruzích za české státní právo a národní svébytnost.

Ve čtvrté kapitole je dán prostor pro stručnou analýzu sociální reality v postmoderní době, kde se vlastenecká výchova a vlastenectví vytrácejí a jsou nahrazovány jinými koncepty výchovy, které mají snahu vytvářet prostředí pochopení a tolerance mezi kulturami. Zmiňuji i negativní či patologické společenské jevy xenofobie a oikofobie a nakonec nacházím možné společné prvky mezi vlasteneckou výchovou a sociální pedagogikou.

V empirické části je realizován kvantitativní výzkum v podobě dotazníkového šetření týkající se vztahu pedagogů k vlastenecké výchově a vlastenectví.

Anotace

Práce „Vlastenecká výchova a současnost“ se zabývá historií vlastenecké výchovy a jejím současným stavem. Vlastenecká výchova byla zejména mravním, filantropickým a emancipačním edukačním nástrojem. Vlastenectví a vlastenecká výchova jsou chápány jako významné socializační činitele především 19. a 20. století. Vlastenectví a výchovu k němu analyzuje jako výrazně pozitivní emancipační postoj s možnostmi uplatnění v současnosti.

Klíčová slova

Altruismus, edukace, emancipace, filantropismus, intencionální a funkcionální výchova, národ, národní stát, pedagogika, pedagog, prostředí, sociální pedagogika, vlastenectví, vlastenecká výchova a výchova.

Annotation

Work "Patriotic education and Present" explores the history of patriotic education and its current status. Patriotic education was mainly moral and philanthropic educational tool. Patriotism and patriotic education is recognized as an important socialization agent mainly 19th and 20th century. Patriotism and education to analyze it as a distinctly positive position with emancipatory possibilities of application in the present.

Key words

Altruism, education, emancipation, philanthropy, intentional and functional education, nation, national state, pedagogy, teacher, environment, social pedagogy, patriotism, patriotic education and education.

Literatura a prameny

Browne, A. *Úprk rozumu*. Praha: Dokořán 2009.

Centrum pro ekonomiku a politiku. *Jean-Jacques Rousseau*. In Sborník příspěvků. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008.

Kaiserová, K., Rak, J. *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848 – 1914*. In Sborník příspěvků. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2008.

Janiš ml., K. *Vybrané kapitoly z dějin výchovy*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009.

Jůva, V. et al. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2001.

Kasper, T., Kasperová, D. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.

Kohoutek, R. *Terminologický slovník pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2007.

Kraus, B. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2006.

Kraus, B. et al. *Sociální pedagogika II*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011.

Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008.

Kutnar, F. *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*. Praha: Karolinum, 2003.

Malínská, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč?* Praha: Libri/Slon, 2005.

Mühlpachr, P. *Problémy současné společnosti*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004.

Národní archiv. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. In Sborník příspěvků. Praha: Národní archiv, 2007.

Ottova encyklopedie 2. *Kultura, umění*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

Ottova encyklopedie 3. *Památky, lidová kultura a sport*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

Ottova encyklopedie 4. *Historie, stát a společnost*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

- Pacner, K. *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Albatros, 2001.
- Pokorný, J., Velek, L., Velková, A. *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. In Sborník příspěvků. Praha: Karolinum, 2007.
- Pokorný, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003.
- Pospíšil, J. *Filosofická východiska cílů výchovy a vzdělávání v období novověkého obratu*. Olomouc: Hanex, 2009.
- Průcha, J. *Multikulturní výchova*. Praha/Kroměříž: Triton, 2011.
- Radvan, E. *Úvod do filosofie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004.
- Scruton, R. *O potřebnosti národů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.
- Sedláček, P. *Nic než národ*. Praha: Národní politika, 2003.
- Smolík, J. et al. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada, 2011.
- Spengler, O. *Zánik západu*. Praha: Academia, 2011.
- Válka, J. *Husitství na Moravě, náboženská snášlivost a Jan Amos Komenský*. Brno: Matice moravská, 2005.
- http://cs.wikipedia.org/wiki/České_národní_obrození
- <http://katolickezeny.cz/babyka/?p=166>
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Hlávka
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Vojtěch_Náprstek

Příloha č. 1 – anonymní dotazník

Tento dotazník je určen pouze pro účely výzkumu postojů pedagogických pracovníků k vlastenectví a vlastenecké výchově. Tento výzkum bude použit v diplomové práci „Vlastenecká výchova a současnost“, kterou zpracovávám na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně a Institutu mezioborových studií Brno.

Děkuji za pomoc a za trpělivost ve vyplňování tohoto dotazníku.

Bc. Michal Ševčík